

GENÇ YETİŞKİNLERİN DİN VE DİNDARLIK ANLAYIŞLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

A QUALITATIVE RESEARCH ON YOUNG ADULTS' PERCEPTIONS OF RELIGION AND RELIGIOSITY

AHMET ASLAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ, ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ

FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ, SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ

ASST. PROF., ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM UNIVERSITY, FACULTY OF ARTS AND SCIENCES

DEPARTMENT OF SOCIOLOGY

ERZİNCAN, TÜRKİYE

ahmet.aslan@erzincan.edu.tr

<http://orcid.org/0000-0003-1657-9662>

<http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.1456155>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

20 Mart / March 2024

Kabul Tarihi / Accepted

11 Haziran / June 2024

Yayın Tarihi / Published

Haziran / June 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season

Haziran / June

Atıf / Cite as

Aslan, Ahmet, "Genç Yetişkinlerin Din ve Dindarlık Anlayışları Üzerine Nitel Bir Araştırma [A Qualitative Research on Young Adults' Perceptions of Religion and Religiosity]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 11/1 (Haziran/June 2024): 487-520.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Türkiye.

ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

GENÇ YETİŞKİNLERİN DİN VE DİNDARLIK ANLAYIŞLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Öz

Hızlı toplumsal değişimler dünya görüşlerini, değer yargılarını dönüşüme uğratmaktadır. Din anlayışları da bu sürece tabidir. Saha araştırmaları Batılı son nesilde önekilere oranla dinsiz, ateist ve spirütüelci eğilimlerin arttığına dair bulgular içermektedir. Türkiye’de yapılan araştırmalarda ise gençlerin büyük çoğunluğunun kendilerini inançlı, dindar, Müslüman, dini ve Allah’ın varlığını önemseyen kimseler olarak tanımladıkları görülmektedir. Ancak güncel bazı araştırmalar düşük oranlarda da olsa Türkiye’deki gençlerin kendilerini deist, agnostik, ateist ya da inancsız olarak tanımlayabildiklerini göstermektedir. Güncel araştırmalarda genç dindarlığı bağlamında dinden uzaklaşma, yeni spirütüel arayışlar, dini kimliğin dönüşümü, dinin düşüşü, şüphe gibi temaların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu temalar ebeveynlerde kaygıya sebep olmaktadır. Nitekim dijital bir evrene doğan 21. yüzyıl kuşağının önceki kuşaklardan farklılaşmayacağı düşünülemez. Bu çalışmada klasik sekülerleşme paradigmasının din-toplum ilişkisini açıklamakta yetersiz olduğu tezinden yola çıkılarak genç yetişkinlerin din ve dindarlık anlayışları konu edinilmiştir. Din anlayışı araştırması, dindarlık araştırmasından farklı olarak bireylerin algı ve anlayışlarına odaklanır. Türkiye’de gençlik ve din konusunda 2000’den sonra yapılan araştırmalar sayıca görece azdır ve bunların büyük çoğunluğu din psikolojisi alanında, nicel yöntemlerle yapılmıştır. Kategorinin genişliği ve nicel yöntemin sınırlılıkları konunun etraflıca değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Bu sebeple çalışmada belli bir yaş aralığında bulunan genç yetişkinlere odaklanılarak nitel yöntemle onların din ve dindarlık anlayışları incelenmiştir. Anlayıcı-yorumlayıcı paradigma ile genç yetişkinlerin din ve dindarlık anlayışlarının betimlenmesi ve beliren farklılaşmaların tespiti bu çalışmanın temel amacıdır. Keşfedici bir saha araştırması olan bu araştırmada amaçlı örnekleme yapılmıştır. Farklı sosyokültürel özelliklere sahip 19- 28 yaş aralığında; üniversite öğrencisi, çalışan, kadın, erkek kategorilerinden 18 gençle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular genç yetişkinlerin anlayışlarındaki benzerlik ve farklılıklara odaklanılarak anlayıcı paradigma bağlamında yorumlanmıştır. Bulgular Tanrı ve din tasavvuru, dindarlık ve dindarlığa bakış, modernist/seküler eğilimler, din-ahlak ilişkisi, din-akıl/bilim ilişkisi, din ve toplumsal sorunlar, din-siyaset/devlet ilişkisi başlıkları altında sunulmuştur. Genç yetişkinlerin çoğu geleneksel taklidi bir inanç söylemine sahiptir. Bazıları içinde yaşadıkları sosyo kültürel şartların etkisiyle din ve Tanrı hakkında derinlikli düşünel ve/veya duygusal tecrübe yaşamamış görünmektedir. Kendi tasavvurunu inşa etme ve/veya öğrenilmiş olanı içselleştirme eğilimi gösteren gençler de yok değildir. Genç yetişkinlerin tasavvurlarında din güven veren, kimlik kaynağı, kültürel bir unsur, toplumsal bütünleştirici, anlam kaynağı ve sığınak nitelikleriyle ön plana çıkmaktadır. Gençlerin bazıları inanç kimliklerine rağmen dinin temel inanç esaslarından bazıları konusunda şüphe içinde ya da bunlarla yüzleşmemiş görünmektedirler. Genç yetişkinler dini emir ve yasaklara tam olarak riayet et(e)mediklerini belirtse de dindarlık konusunda normatif bir tasavvur taşımaktadırlar. Onların çoğuna göre “popüler sekülerist kültür” çeşitli zorluklar üretse de “dindarlık” mümkündür. Onlara göre dinin esaslarına riayet doğrultusunda bir dindarlık ancak iman, okuma, tefekkür, araştırma, terbiye, güven ve özleştirici kavramları çerçevesinde gerçekleşebilir. Bununla birlikte “hazcı serbestlik” eğilimlerle dindar olmayı imkânsız olarak gören gençler de bulunmaktadır. Genç yetişkinler kurumsal sekülerleşme süreçleri doğrultusunda yer yer değişime uyum sağlama eğilimi göstermektedirler. Gençlik ve din ilişkisi sorunlarının çözümünde başta aile olmak üzere, kurumsal dinî yapılara, eğitimcilere, gençlik politikaları dâhil toplumun geleceğine ilişkin politika geliştirenlere önemli görevler düşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Genç Yetişkinler, Din Anlayışı, Gençlik ve Din, Sekülerleşme.

A QUALITATIVE RESEARCH ON YOUNG ADULTS' PERCEPTIONS OF RELIGION AND RELIGIOSITY

Abstract

Rapid social changes transform world views and value judgments. Religious understandings are also subject to this process. Field research contains findings that irreligious, atheist and spiritualist tendencies have increased in the last Western generation compared to the previous generation. Research conducted in Turkey shows that the majority of young people define themselves as believers, religious, Muslims, and people who care about religion and the existence of God. However, some current research shows that young people in Turkey can define themselves as deist, agnostic, atheist or non-believer, albeit at low rates. In current research, it is seen that themes such as moving away from religion, new spiritual searches, transformation of religious identity, decline of religion, and doubt come to the fore in the context of youth religiosity. These themes cause anxiety in parents. It is unthinkable that the 21st century generation, born into a digital universe, will not differ from previous generations. In this study, young adults' understanding of religion and religiosity is discussed, based on the thesis that the classical secularization paradigm is insufficient to explain the religion-society relationship. Research on religious understanding, unlike research on religiosity, focuses on individuals' perceptions and understandings. The number of studies conducted after 2000 on youth and religion in Turkey is relatively small and the majority of them were conducted in the field of psychology of religion with quantitative methods. The breadth of the category and the limitations of the quantitative method make it difficult to evaluate the subject thoroughly. For this reason, this study focused on young adults in a certain age range and examined their understanding of religion and religiosity using a qualitative method. The main purpose of this study is to describe young adults' understanding of religion and religiosity with the interpretive paradigm and to detect the differences that appear. Purposeful sampling was used in this research, which is an exploratory field research. Between the ages of 19 and 28 with different sociocultural characteristics; Semi-structured in-depth interviews were conducted with 18 young people from the categories of university students, employees, women and men. The findings were interpreted in the context of the understanding paradigm, focusing on the similarities and differences in the understandings of young adults. The findings are presented under the headings of the concept of God and religion, religiosity and view of religiosity, modernist/secular tendencies, religion-morality relationship, religion-mind/science relationship, religion and social problems, religion-politics/state relationship. Most young adults have a traditional imitation of faith. Some of them seem to have not had a deep intellectual and/or emotional experience about religion and God due to the socio-cultural conditions they live in. Some young people tend to build their own imagination and/or internalize what has been learned. In the imagination of young adults, religion comes to the fore as reassuring, a source of identity, a cultural element, social integrator, a source of meaning and a shelter. Despite their faith identity, some young people seem to be in doubt about or have not come to terms with some of the fundamental beliefs of the religion. Even though young adults state that they do not fully comply with religious orders and prohibitions, they have a normative perception about religiosity. According to most of them, "religiosity" is possible, although "popular secularist culture" creates various difficulties. According to them, religiosity in line with the principles of religion can only be achieved within the framework of the concepts of faith, reading, contemplation, research, education, trust and self-criticism. However, some young people see it as impossible to be religious with "hedonistic liberalism" tendencies. Young adults tend to adapt to change in line with institutional secularization processes. In solving

the problems of the relationship between youth and religion, institutional religious structures, especially the family, educators, and those who develop policies for the future of society, including youth policies, have important duties.

Keywords: Sociology of Religion, Young Adults, Perception of Religion, Youth and Religion, Secularization.

GİRİŞ

B atıda yapılan yeni araştırmalar dine olan ilginin giderek azaldığını göstermektedir.¹ Dünyanın diğer bölgelerinde de benzer eğilimlere dair bulgular görmek mümkündür.² Dinin toplumsal hayattaki etkisinin azalması uzun yüzyıllara yayılmış bir fenomen olarak incelenmiştir.³ Günümüzde yaşanan değişimler ise yüzyıllarla değil neredeyse aylarla ölçülebilmektedir. Bu hızlı değişim tüm toplumlarda dünya görüşlerini ve değer yargılarını etkilemektedir. Bu ortamda gençler, bir taraftan buldukları gelişim döneminin sorunlarını aşmaya çalışırken diğer taraftan dengesini arayan toplumsal sistemin sorunları ile yüzleşmektedirler.

Araştırmalarda genç dindarlığı bağlamında dinden uzaklaşma,⁴ yeni spiritüel arayışlar,⁵ dini kimliğin dönüşümü,⁶ dinin düşüşü,⁷ şüphe⁸ gibi temaların öne çıktığı görülmektedir. Modernleşme bireylerin din anlayış-

¹ Amerika'da Tanrı'ya inananların oranı son on yılda yaklaşık %10 düşmüştür. Jeffrey M. Jones, "Belief in God in U.S. Dips to 81%, a New Low", *Gallup* (Erişim 06 Aralık 2023); Aynı ülkede birkaç on yılda dinsizlik eğilimiyle Hristiyanların oranının %50'nin altına düşebileceğini öngörülmektedir. Pew Research Center, "Modeling the Future of Religion in America" (Erişim 06 Aralık 2023); 2016 verilerine göre genç yetişkinlerin sadece %66'sı bir dine bağlı olduğunu belirtmiştir. Halbuki bu oran çeyrek yüzyıl önce %90'ın üzerindedir. Jean M. Twenge, *İ-Nesli*, çev. Okhan Gündüz (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2018); Inglehart, 1981'den 2007'ye kadar çoğu toplumdaki dindarlaşmaya karşın 2007'den 2020'ye kadarki dönemde bu durumun tersine döndüğünü savunmaktadır. Ronald F. Inglehart, *Religion's Sudden Decline: What's Causing it, and What Comes Next?* (Çevrimiçi: New York: Oxford Academic, 17 Dec. 2020), (Erişim 06 Aralık 2023).

² 2021 tarihli bir gençlik araştırmasına göre kendilerini deist olarak tanımlayanların oranı %7,3 iken ateist veya agnostik olarak tanımlayanların oranı %4,6'dır. Konrad-Adenauer-Stiftung, *Türkiye Gençlik Araştırması 2021*, (Ankara: Konrad- Adenauer – Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, Şubat 2022), 75; Türkiye'de inanç ve dindarlık araştırmasında 18- 24 yaş grubunda ateizm, agnostisizm ve deizme karşılık gelecek ifadeleri seçenlerin toplam oranı %11 olarak tespit edilmiştir. Zübeyir Nişancı, *Sayılarla Türkiye'de İnanç ve Dindarlık*, *International Institute of Islamic Thought Araştırma Raporu* (İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2023), 30.

³ Charles Taylor, *Seküler Çağ*, çev. Dost Körpe (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019); Mehmet Özey, *Sekülerleşme ve Din: Batı'da Sekülerleşme Teorileri ve Tartışmaları* (İstanbul: İbn Hal-dun Üniversitesi Yayınları, 2020).

⁴ Ali Köse, *Dinin Geleceği* (Ankara: Nobel Yayınları, 2023).

⁵ Kurtuluş Cengiz vd., *Türkiye'de Spiritüel Arayışlar, Deizm, Yoga, Budizm, Meditasyon, Reike vb* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2023).

⁶ Ali Ayten-M. Enes Vural, *Ah Bu Gençler Günümüz Gençliğinde Dini Kimliğin Görünümleri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2023).

⁷ Ronald F. Inglehart, *Religion's Sudden Decline*.

⁸ Asım Yapıcı, "Şüphe ve İnanç Kiskacında Gençlerin Din ve Dindarlık Algıları", *İlahiyat Akademi* 12 (29 Aralık 2020), 1-44.

larında, yaşam tarzlarında, bireysel kimliklerinde değişimlere, önemli çatışma ve gerilimlere sebep olabilmekte; genç yetişkinlerde çeşitli konularda yabancılaşma görünümleri belirebilmektedir.⁹ Dijitalleşmeyle beliren yeni yaşam tarzları, genç yetişkinlerin dinî değerlerden uzak küresel yeni medya içeriklerine maruz kalmalarına; seküler-popüler kültürle dinî değerlere yabancılaşmalarına kapı aralamaktadır.¹⁰ Gençlik ve din konusunda 2000'den sonra yapılan araştırmaların büyük çoğunluğu din psikolojisi alanında ve nicel yöntemlerle yapılmıştır. Kategorinin genişliği ve nicel yöntemin sınırlılıkları konunun etraflıca değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Önemli tartışmalar doğuran, toplumun geleceğiyle ilgili bir konuda sosyolojik perspektifle yapılan araştırmalar, sayıca azdır.¹¹

Ateizm, deizm, agnostisizm gibi inançsızlık/inanç şekillerinin yaygınlaştığına dair iddialar ebeveynleri kaygılandırabilmektedir. Nitekim “dijital yerli” olan 21. yüzyıl kuşağının önceki kuşaklardan farklılaşmayacağı düşünülemez. Söz konusu farklılaşmanın bir kopuş mu yoksa bir arayış mı olduğu merak konusudur. Bu tespitler gençlerin din ve dindarlık anlayışlarını yakından incelemeyi gerekli kılmaktadır. Gençlik kategorisinin geniş olması ve nicel yöntemin sınırlılıkları ise toplumsal değişimin gençlerin anlayışları üzerindeki etkilerinin dar çalışma evrenleri ve nitel yöntemlerle derinliğine araştırılmasını gerektirmektedir. Bu tür araştırmalar toplumumuzda/kültürümüzde yolunda gitmeyen hususları daha açık görmemize yardımcı olacağı gibi geleceğe dair tutarlı öngörülerde bulunmaya imkân tanıyacaktır. Nitel araştırma yöntemi ve anlayıcı-yorumlayıcı paradigma ile genç yetişkinlerin din ve dindarlık anlayışlarının betimlenmesi ve beliren farklılaşmaların tespiti bu çalışmanın temel amacıdır.

Genç yetişkinliklerin din ve dindarlık anlayışını ve günümüz postmodern kültürünün¹² bu anlayışın şekillenmesindeki rolünü konu edinen bu çalışma, klasik sekülerleşme paradigmasının gençlik ve din konusunun etraflıca irdelenmesine imkân tanımadığı tezine dayanmaktadır.¹³ Din bireye

⁹ Şaban Erdiç, “İlahiyat Fakültelerinde Din ve Modernleşme-Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 26/3 (Aralık 2022), 1021-1035.

¹⁰ Nurten Zeliha Şahin, “Evaluation of Generation Z and Influencer Interaction in the Scope of Religious and Cultural Values”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 27/3 English Special Issue (Aralık 2023), 770.

¹¹ Ayşe E. Karakaya vd., “Türkiyede Üniversite Gençliğinin İslam Dinine İnanma Düzeylerine Bakış: Literatür Taraması”, *Dergiabant* 11/2 (Kasım 2023), 285, 295.

¹² Postmodernite olgusunu sosyolojinin ilgilendiği bir konu haline getiren filozof Lyotard, 1960'ların başından itibaren başlayan dönemde önceki iki asrı meşrulaştıran modernizmin dayandığı iki büyük mitin/üst-anlatının geçerliliğini kaybettiğini ilan etmiştir: özgürleşme ve doğruluk miti. Lyotard'a göre postmodern dönemde “üst-anlatılara” inanmamayla ne eylemlerin değerini ne de önermelerin doğruluğunu tespit etmek mümkündür. Batıda başlayan bu süreç moderleşmeci politikalar, kültür endüstrisi ve dijital küresel kültürle tüm dünyaya yayılmaktadır. Bk. Jean-François Lyotard, *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, çev. Geoffrey Bennington and Brian Massumi, (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1984).

¹³ Klasik sosyolojinin din hakkındaki temel tezlerini ve sekülerleşme teorisini sorgulama 2000'li yıllara

anlayış kazandırırken birey de içinde doğup büyüdüğü çevrenin, yetiştirilme şartlarının da etkisiyle kendi varoluşunu anlamlandırır, kimliğini inşa eder. Toplumsal kültürle etkileşim hâlinde sürdürülen bu inşa süreci bireyin toplumdan soyutlanarak anlaşılamayacağını gösterir. Birey; toplumsal kültürden aldığı malzemeye kendi etkinliğiyle şekil verir, ancak ortaya çıkan ürün de bireyi şekillendirir.¹⁴ Din, toplumun kültürel ortamından kendini soyutlayamayacağı¹⁵ gibi aynı zamanda o, toplumların her türlü kültürel basamağında şekillendirici bir zihniyet faktörü olarak işlev görür.¹⁶ Dinin bilişsel boyutu kapsamında bireylerin dinden ne anladığı, onu nasıl yorumladığı ve anlam dünyalarında onu nerede konumlandığı sorunu din anlayışı (perception of religion) kavramıyla karşılanabilir. Türkçeye “algı” olarak çevrilen “perception” “bir şeyi nasıl gördüğünüzün veya anladığının bir sonucu olarak edindiğimiz fikir, inanç veya imajların bütünüdür.” Bireyin geçmiş yaşamında edindiği tecrübe ve değerler, onun düşünce biçimini ve hayata bakış açısını şekillendirir. Nitekim “din anlayışı” araştırması, dindarlık araştırmasından¹⁷ farklı olarak bireylerin algı ve anlayışlarına odaklanır. Çalışmada bireylerin söylemleri analiz edilerek dini ve dindarlığı nasıl algıladıkları, anlam dünyalarında onu nerede konumlandıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Gençlik ve din konusu, gün geçtikçe genişleyen bir araştırma alanıdır. Yeni dini hareketlerin genç yetişkinler arasında yayılması, dijitalleşmenin dinî çoğulculuğa katkısı, dinî radikalleşme gibi konular Batılı ülkelerde gençlerin din anlayışlarına ilgiyi artırmıştır, söz konusu durumlara ilişkin araştırmalar artmıştır.¹⁸ Türkiye’de ise 1980’li ve 1990’lı yıllarda gençlik dönemi ve din konusundaki çalışmalar din psikolojisi alanında nicel veri ağırlıklı olarak ve daha ziyade ergenlik dönemine odaklanılarak başlamış,¹⁹

kadar devam etmiştir. Peter Berger, David Martin, Rodney Stark, Daniel Bell gibi öncü sosyologlar son iki asırlık gidişatın yalnızca sekülerleşme ile yorumlanamayacağını örneklerini vermişlerdir. 2000’li yılların başlarına kadar sekülerleşme tezinin geçerli olmadığı, dünyanın kutsaldan uzaklaşmadığı, kutsalın insanoğlunun bilincinde yerini koruduğu savunan birçok teorik ve empirik çalışma yayımlanmıştır. Peter L. Berger, “Secularism in Retreat”, *The National Interest*, Winter 46, (Winter 1996/97), 3-12; David Martin, “The secularization issue: Prospect and retrospect.” *British Journal of Sociology* (1991), 465-474; Rodney Stark, “Secularization”, *Sociology of Religion*, (1999), 60/3, 249-273; Daniel Bell, “Kutsalın Dönüşü”, Ali Köse (Der.), *Kutsalın Dönüşü*, (229-442), (İstanbul: Timaş Yayınları, 2020).

¹⁴ Peter L. Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, çev. Ali Coşkun (İstanbul: İnsan Yayınları, 1993), 30.

¹⁵ Mustafa Aydın, “Dinin Toplumla ve Diğer Kurumlarla İlişkisi”, *Din ve Toplum*, ed. Yasin Aktay (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013), 90.

¹⁶ Joachim Wach, *Din Sosyolojisine Giriş*, çev. Battal İnandı (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1987), 33.

¹⁷ John Bird, *Din Sosyolojisi Nedir?*, çev. Abdulvahap Taştan-M. Derviş Dereli (Antalya: Lotüs, 2019), 48.

¹⁸ Sylvia Collins-Mayo, “Youth and Religion: An International Perspective”, *Theo-Web. Zeitschrift Fuer Religionpaedagogik [Academic Journal of Religious Education]* 11/1 (2012), 80-94.

¹⁹ Hayati Hökelekli, *Ergenlik Çağı Gençlerinin Dini Gelişimi* (Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 1983); Mustafa Naci Kula, *Ergenlerde Kimlik Bunalmı ve Din Eğitiminin Etkisi* (Uludağ Üniversitesi, YL

hemen ardından diğer yöntemlerle üniversite gençliğini örneklem alan çalışmalar bu çalışmalara eklenmiştir.²⁰ Bu çalışmalarda üniversite gençliğinin dinî inanç, tutum, davranışları ve din anlayışları incelenmiştir. 2000’li yıllarla birlikte gençlik dönemine dâhil gruplarda din ve dindarlığa dair konular, dönem dönem artış göstererek günümüze kadar araştırılmıştır. Son yıllarda ise tartışma konusu haline gelen gençlik ve din konusu, bazı özel dosyalara konu olmuştur.²¹ Ritüele odaklanan ve nicel yöntemlerle şekillenen, yukarıda uluslararası ve Türkçe literatürde nasıl incelendiği özetlenen gençlik ve din konusuna bu çalışma, sosyolojik perspektif ve nitel yöntemle din anlayışlarına odaklanarak katkıda bulunmaktadır.

Genç Yetişkinlerde Din ve Dindarlık Anlayışı

Gençlik dönemi demografik açıdan 13 ilâ 25 yaş aralığına karşılık gelir. Bu dönem fiziksel, zihinsel ve duygusal açılardan çocukluktan çıkış anlamına gelen “ergenlik” ve “genç yetişkinlik” alt dönemlerini içerir.²² Günümüzde on sekiz yaşına girmiş bireyler resmi kuramlar tarafından yetişkin kabul edilir. Ancak eğitimine devam eden, düzenli iş hayatına başlamamış, evlenmemiş bu bireyler, yetişkin olarak tanımlanmayı sağlayacak özelliklerin çoğunu taşımaz. Bu sebeple on sekiz yaşından yetişkinliğe kadarki dönem “genç yetişkinlik” (young adulthood)²³ olarak adlandırılır. Dönemin yaş aralığı araştırmacılara göre değişir. Havighurst’e göre 18-35, Erikson’a göre 20-40, Bühler’e göre 25-45 yaş aralığı genç yetişkinlik dönemidir.²⁴ Genç yetişkinliğin geçiş dönemi olması, onların din anlayışları ve dindarlıklarının hedeflenen bir sonuç değil değişime açık bir süreç olarak değerlendirilmesini gerektirir.²⁵ Bu çalışmada amaçlı örnekleme dâhil edilen 19 ilâ 28 yaş aralığındaki genç yetişkinlere odaklanılmıştır.

Din bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlarıyla bireysel ve toplumsal hayatı etkiler. Böylece karşımıza tarih üstü, sabit ilkelere sahip din kavramı

Tezi, 1986).

²⁰ Mehmet Bayyığıt, *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Anket Uygulaması*. (Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 1989); Münir Koştaş, *Üniversite Öğrencilerinde Dinî Bakış* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995).

²¹ Diyanet-Sen, “Din ve Toplum Dergisi _ Gençlik ve Din sayısı”, *Din ve Toplum* 17 (2022); Lacivert, “Yeni Sekülerlik Dosyası”, 2021.

²² Bekir Onur, *Gelişim Psikolojisi Yetişkinlik Yaşlılık Ölüm* (Ankara: İmge Kitabevi, 2008), 101.

²³ Benjamin L. Hankin vd., “Development of Depression from Preadolescence to Young Adulthood: Emerging Gender Differences in a 10-year Longitudinal Study”, *Journal of Abnormal Psychology* 107 (1998), 128.

²⁴ Onur, *Gelişim Psikolojisi*, 101; Robert J. Havighurst, *Developmental tasks and education* (The University of Chicago Press, 1948); Erik Erikson, “Eight Ages of Man”, *Childhood and Society* (New York: W.W. Norton and Co., 1963); Charlotte Buhler, “About the goal-structure of human life. Theoretical considerations”, *Dialectica* 11/1-2 (1957), 187-205.

²⁵ Ayten-M. Enes Vural, *Ah Bu Gençler*, 86.

yanında onun hayata yansıyan değişken ve çeşitli görünümleri olan dindarlık kavramı çıkar.²⁶ Bireyin günlük hayatında dinin önemi, dine inanca ve bağlanma derecesi ile dinseliliğin öznel dünyası dindarlık kavramı ile ifade edilir. Nitekim kavram, dinî ve seküler ayrımı ekseninde deneysel bir araçtır.²⁷

Genç yetişkinlik dönemi, sosyal bir grup tanımlaması olarak dine yaklaşım ve dindarlık açısından diğer yaş gruplarından farklılaşır.²⁸ Sosyal farklılaşmada yaş, hemen her kültürde asli bir faktördür.²⁹ Ayrıca hızlı toplumsal değişimler kuşaklar arasında norm farklılaşmalarına sebep olur. Yaşlı kuşaklar yerleşmiş ve saygı duyulan normları mutlak normlar olarak algılayan gençler için bunlar bireyleşmenin itiraz nesnelileridir.³⁰ Saha araştırmaları dindarlık düzeyleri ile yaş arasında anlamlı farklılaşma tespit etmiştir.³¹ Genç yetişkinlerin din ve dindarlık anlayışlarında değişime açıklık, arayış, sorgulama, akılcı ve şüpheli tutum, güçlü bağlılık ya da ilgisizlik gibi kavramlar öne çıkar.³²

Gençlerin dinî sosyalleşmede aileleriyle, önceki kuşaklarla, toplumsal kurumlarla çatışma ve uyumsuzluk yaşadıkları görülür.³³ Güncel araştırmalar internet kuşağı, Z kuşağı gibi nitelemelerle tanımlanan günümüz gençliğinin önceki kuşaklara nispeten dine daha mesafeli, dinî kimliği daha az önemseyen bir kuşak olduğuna ilişkin tespitlerde bulunmaktadır.³⁴ Sekülerleşme sürecinde bilgi, söylem ve aktörleri ile dinî otorite zayıflamıştır.³⁵ Nitekim gençlerin kader, ölüm, ahiret, melek, yaratılış ve günah gibi dinî kavramlarda şüphe ve tereddütler yaşadıkları görülebilmektedir.³⁶

²⁶ Ali Ulvi Mehmedoğlu, "Klasik Kuramlar ve Modern Araştırmalar Bağlamında Dindarlık ve Kişilik", *Dindarlığın Sosyo- Psikolojisi*, ed. Ünver Günay-Celeleddin Çelik, (İstanbul: Karahan Kitabevi, 2006), 262.

²⁷ Kemaleddin Taş, "Dindarlığın Kriterleri Üzerine Tipolojik Bir Araştırma", *Dindarlığın Sosyo- Psikolojisi*, ed. Ünver Günay-Celeleddin Çelik, (İstanbul: Karahan Kitabevi, 2006), 177.

²⁸ Ayten-Vural, *Ah Bu Gençler*, 87.

²⁹ Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, çev. Ünver Günay (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1990), 252.

³⁰ Mahmut Tezcan, *Gençlik Sosyolojisi ve Antropolojisi Araştırmaları* (Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1997), 22.

³¹ Hakkı Karaşahin, "Gençlik ve Din", *Din Sosyolojisi*, ed. Niyazi Akyüz-İhsan Çapçoğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 243.

³² Mehmet Bayyigit, *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1989).

³³ Mahmut Tezcan, *Gençlik Sosyolojisi Yazıları* (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1991), 23-24.

³⁴ Ayten-Vural, *Ah Bu Gençler*, 71.

³⁵ Mark Chaves, "Secularization as Declining Religious Authority", *Social Forces*, 72/3 (1994), 757.

³⁶ Mehmet Bayyigit, *Gençlik ve Din* (Konya: Yediveren Kitap, 2011), 60.

Zamanın Ruhü ve Genç Yetişkinlerin Din Anlayışı

Toplumsal değişim görünümü olan modernleşmenin temelinde “rasyonalite” vurgusu yatar. Rasyonalite bütün toplumsal kurumları etkilediği gibi din anlayışlarını da etkilemiştir.³⁷ İnanç alanında birkaç asır önce gerçekleşmesi imkânsız görünen birçok Batılı ülkede toplumların yarısından fazlasının inançsız olduğunu belirtmesi gibi olgular karşımıza çıkabilmektedir.³⁸ 21. yüzyılda dijitalleşme; değişimi hızlandırmış, önceki değişimlerin katlanarak artmasına ve yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Böylece bireylerin inanç, düşünce ve davranışları teknoloji kaynaklı yeni ağ ve değerlerle belirlenmeye başlamıştır. İnsanoğlu, oluşturduğu düzende akıl ve bilimden başka bir güce ihtiyaç olmadığına karar kılmıştır. Modern/seküler birey; inancın ve doğaüstünün etkisinden sıyrılmış, “sihrini kaybetmiş” bir dünya tasavvuru esas almıştır.³⁹ Bu dönüşümde kutsal ile sosyali sentezleyen yaklaşımlara şüpheli filozofların salvaları etkili olmuş, ahlak ile dinin geçmişteki bağları koparılmıştır.⁴⁰ Avrupada 16. yy. öncesinde inanmamamanın hayali bile mümkün değildir. Ancak “büyük kopuş” yüzyıllarında (16 ilâ 20. yy.) din, bu gücünü artan bir hızla kaybetmiştir. Her yeni yüzyılda dinî düşünceye alternatifler geliştirilmiştir. Nihayet üçüncü bin yılın başlarında din büyük gruplarca sorgulanabilen, reddedilebilen bir seçenek hâlini almıştır. Dijital küreselleşme kültüründe yetişen kuşakla dinin, çok daha hızlı bir kaybediş dönemine girmiş olduğuna dair işaretler bulunmaktadır.⁴¹

Bilimsel ve teknolojik gelişmeler dinî anlayış ve yapılarda değişime sebep olmaktadır. Mesela matbaanın icadı genelde sanayi devriminin, reformasyonun ve kapitalizmin ortaya çıkışında; özelde kutsal kitabın yayılmasında, farklı okunmasında, nihayet kurumsal dinî yapı ve otoritelerin dönüşümünde etkili olmuştur.⁴² Dijitalleşmenin de dinî anlayış ve pratiklerde büyük dönüşümlere sebep olma potansiyeli bulunmaktadır. Kurumsal dinlerin bireylerin inanma ve ait olma ihtiyaçlarını yeterince karşılayamadığı her durumda internet; medya dindarlığı, çevrimiçi topluluklar gibi olgularla devreye girmektedir. Dijitalleşme, Yeni Dinî Hareketlerde olduğu gibi alışılmıştan farklı din anlayışlarının ve dindarlık tiplerinin inşasına imkân tanımaktadır. Yeni kuşaklar, dijitalleşmeyle her türlü kurumsal yapı ve oto-

³⁷ Özay, *Sekülerleşme ve Din*, 68.

³⁸ Köse, *Dinin Geleceği*, 5.

³⁹ Taylor, *Seküler Çağ*, 31-35.

⁴⁰ Winston Davis, “Din Sosyolojisi”, çev. İhsan Çapçioğlu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/2 (2004), 296.

⁴¹ Taylor, *Seküler Çağ*, 31-35, 175, 405; Köse, *Dinin Geleceği*, 52.

⁴² Steven E. Ozment, *The Age of Reform 1250-1550* (New Haven, Conn.: Yale Univ. Press, 1980), 206; Carter Lindberg, *Avrupada Reform Tarihi: Ortaçağ Avrupası'ndan Modern Avrupa'ya Reformların Tarihi*, çev. Özgür Umur Hofaçı (İstanbul: İnkilâp Kitabevi, 2014), 35.

ritenin yapı söküme uğratılabildiği sanal dünyada-ortodokstan heretiğe-farklı inanç, düşünce ve eylemlerin dolaşımıyla yüzleşmektedir.⁴³

Günümüzün din anlayışlarını genel olarak gelenekçi, modernist ve postmodernist eğilimlerden beslenen ilkeler şekillendirmektedir. Bununla birlikte Avrupalı ve Amerikalı son nesilde önceki nesillere oranla dinsiz, ateist ve spirütelci eğilimlerin arttığına dair birçok veri bulunmaktadır.⁴⁴ Dindarlığa ilişkin ülkemizde yapılan araştırmalarda ise gençlerin büyük çoğunluğunun kendilerini inançlı, dindar, Müslüman, dini ve Allah'ın varlığını önemseyen kimseler olarak tanımladıkları görülmektedir.⁴⁵ Buna karşın güncel bazı araştırmalara göre düşük oranlarda da olsa gençler; kendilerini deist, agnostik, ateist ya da inançsız olarak tanımlayabilmektedir.⁴⁶

Tarihin en çetrefilli meselelerinden biri olan din ile değişim ilişkisinin incelenmesinde klasik sekülerleşme paradigmasının yetersiz olduğu; din-siyaset ilişkisi, kamusal alanda dinî semboller, dinî formların popülerleşmesi, yeni dinsellikler, küreselleşmenin dine katkıları, siyasal İslâm, İslâmofobi⁴⁷ ve dinî Siyonizm gibi olguların sürekliliğiyle belirginleşmiştir. Söz konusu ilişkiye çizgisel evrimci model yerine dönemsel gelgitlerin etkisini yansıtacak şekilde döngüsel/sarkaç modeliyle yaklaşmak daha anlamlıdır.⁴⁸ Dindarlığın ölçülmesine dayanan bulgularla din ile değişim ilişkisini tam olarak açıklamak mümkün değildir. Zira bu bulgular dinî bağlılığın ve dine saygının derecesini, sosyal davranışın arkasında yatan anlam, güdü gibi öznel faktörleri tam anlamıyla ortaya koyamamaktadır.⁴⁹ İnsanlar inançlarının gizli işlevlerini çok nadir fark ettiklerinden araştırmalar, bu duruma duyarlı yöntem ve tekniklerle kurgulanmalıdır.⁵⁰ Günümüz şartlarının dönüştürdüğü dindarlığın anlaşılmasında ve açıklanmasında nitel yöntemlerin daha fazla kullanılması gerektiği açıktır.⁵¹

⁴³ Mehmet Akgül, "Dijitalleşme ve Din", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 17/2 (Aralık 2017), 206.

⁴⁴ Twenge, *İ-Nesli*.

⁴⁵ Yılmaz Esmir vd., *Türkiye Değerler Atlası 2012: Değişimin Kültürel Sınırları* (İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2012); Diyanet İşleri Başkanlığı, *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması* (Ankara: Diyanet İşleri Yayınları, 2014); Recep Kaymakcan, *Gençlerin Dine Bakışı ve Okullarda Din- Değerler Öğretimi* (İstanbul: DEM Yayınları, 2021); Ayten-Vural, *Ah Bu Gençler*, 74.

⁴⁶ İlgili araştırmalar için bk. 2. dipnot.

⁴⁷ Ayrıntılı değerlendirmeler için bk. Bryan S. Turner, "Religion and Contemporary Sociological Theories", *Current Sociology Review*, Vol. 62/6, (2014), 771-788. Ayrıca bk. dipnot 13.

⁴⁸ Özey, *Sekülerleşme ve Din*, 197.

⁴⁹ Michael Haralambos-R. M. Heald, "Din: Sosyolojik Bir Bakış", çev. Ensar Göçmez-Abdulvahap Taştan, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/2 (Şubat 2011), 2.

⁵⁰ Charles Y. Glock, "Dindarlığın Boyutları Üzerine", çev. M. Emin Köktaş, *Din Sosyolojisi*, drl. Yasin Aktay-Mehmet Emin Köktaş (Ankara: Vadi Yayınları, 1998), 261.

⁵¹ Peter B. Clarke, "Küresel Bir Çerçeve de Daha Organik Bir Din Anlayışına Doğru", *Din Sosyolojisi Kuram ve Yöntem*, drl. Peter B. Clarke, çev. ed. İhsan Çapcıoğlu (Ankara: İmge Kitabevi, 2012), 35.

1. YÖNTEM

Değerler dünyasında yer alan din anlayışları kültür bilimlerinin perspektifinden yalnızca belirli bir tarihsel kesit ve kategoride incelenebilir.⁵² Kültürel bağlamlara özen gösteren araştırmacının karşısına da evrensellik-tekillik gerilimi çıkar.⁵³ Din ve dindarlığa ilişkin sosyal bilim araştırması özcü ve işlevselci yaklaşımları aynı anda dikkate almak, disiplinler arası bir yaklaşıma sahip olmak durumundadır. Bu araştırmada genç yetişkinlik döneminin psikososyal özellikleri ve yaşanan büyük toplumsal değişimlerin din ve dindarlık üzerindeki etkileri ışığında gençlerin din ve dindarlık anlayışları nitel yöntemle tespit edilmeye çalışılmıştır.

1.1. Örneklem

Bu araştırmada temsili bir örneklem oluşturmak, ortalama ya da tipik örnekleri seçmek hedeflenmediğinden amaçlı örnekleme yapılmış,⁵⁴ veriler, farklı sosyokültürel özelliklere sahip 19-28 yaş aralığında 18 gençle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerden elde edilmiştir. Katılımcılar; farklı fakültelerden üniversite öğrencisi, çalışan, kadın, erkek kategorilerinden araştırmacının önceden tanışmadığı kimselerden seçilmiştir. Katılımcıların kişisel bilgi formuyla tespit edilen özellikleri Tablo 1’de gösterilmiştir. Görüşmeler 2023 Kasım ve Aralık aylarında Erzincan şehir merkezinde gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Katılımcı	Okulu/İşi	Cinsiyet	Yaş	Lise Türü	Hane Halkı	Yetiştirme Yeri	Aylık Gelir	Anne Eğitimi	Baba Eğitimi
1	İlahiyat	Kadın	21	İmam Hatip	3	Erzincan, Merkez	35 bin	Üniversite	Lise
2	Fen Edebiyat	Kadın	28	Anadolu	12	Bitlis, Köy	34 bin	O.-Y. değil	İlkokul
3	Memur	Erkek	24	Anadolu	9	Batman, Merkez	22 bin	Ortaokul	Üniversite
4	Fen Edebiyat	Erkek	20	Anadolu	12	İğdir, Merkez	25 bin	İlkokul	Ortaokul
5	Fen Edebiyat	Erkek	23	İmam Hatip	10	İstanbul, Sultangazi	20 bin	İlkokul	İlkokul

⁵² Doğan Özlem, *Max Weber’de Bilim ve Sosyoloji* (İstanbul: Kültürel Yayınları, 1999), 59; Celeleddin Çelik, “Dindarlık Tipolojilerine Metodolojik Bir Yaklaşım”, *İslamiyât* 8/2 (2005), 73.

⁵³ Gülbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*, çev. Şirin Tekeli (İstanbul: Metis Yayınları, 1998), 84.

⁵⁴ W. Lawrence Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 1*, çev. Özlem Akkaya, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020), 432.

6	Eczacılık	Kadın	22	Anadolu	6	Adana, Merkez	25 bin	Lise	Lise
7	Yüksekokul	Kadın	21	Anadolu	4	Erzincan, Merkez	8 bin	Lise	Lise
8	Yüksekokul	Kadın	22	Anadolu	5	Malatya, Merkez	11 bin	İlkokul	İlkokul
9	İlahiyat	Kadın	19	Anadolu	5	Erzurum'un ilçesi	25 bin	Lise	Üniversite
10	İlahiyat	Erkek	19	İmam Hatip	5	Erzincan, Merkez	30 bin	Üniversite	Lise
11	Fen Edebiyat	Erkek	20	Anadolu	3	Amasya'nın ilçesi	14 bin	Lise	Lise
12	Fen Edebiyat	Erkek	21	Meslek	5	Erzincan, Merkez	20 bin	İlkokul	İlkokul
13	Eczacılık	Kadın	26	Anadolu	5	Adana'nın ilçesi	40 bin	Üniversite	Üniversite
14	İlahiyat	Kadın	21	İmam Hatip	5	Erzincan, Merkez	20 bin	İlkokul	İlkokul
15	Emlakçı	Erkek	22	Meslek	7	Erzincan, Merkez	15 bin	İlkokul	Ortaokul
16	İlahiyat	Kadın	26	İmam Hatip	3	Ankara, Sincan	8 bin	İlkokul	Ortaokul
17	Hukuk	Erkek	21	Anadolu	7	İstanbul	50 bin	Lise	Ortaokul
18	Satış Danışmanı	Kadın	28	Anadolu	3	Erzincan, Merkez	20 bin	Ortaokul	Ortaokul

1.2. Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu ve görüşme formu kullanılmıştır. Kişisel bilgi formu, sosyodemografik sorular yanında Allah inancına ve inanç kimliği tanımlamasına yönelik sorulardan oluşmaktadır. Genç yetişkinlerin din ve dindarlık anlayışlarının derinlikli ve etraflıca tespiti yönelik sorular ise konuyla ilgili daha önce yapılan kuramsal ve uygulamalı çalışmalardan yararlanılarak hazırlanmıştır.⁵⁵ Din ve dindarlık anlayışı odaklı kurgulanan araştırmada sorular; Tanrı ta-

⁵⁵ Bu çalışmalar şunlardır: Abdullah İnce vd., "Beliren Yetişkinlerde Din Anlayışı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/46 (Aralık 2022), 607-633; Celaleddin Çelik, "Dindarlık Tipolojilerine Metodolojik Bir Yaklaşım", *İslamiyat* 8/2 (2005), 71-90; Niyazi Akyüz, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Anlayışı Ölçeği Üzerine Bir Pilot Araştırma", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/1 (2002), 123-134; İzzet Er, "Sosyal Bilimlerde ve İslam'da Din Anlayışı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Ocak 1998), 1-12; Jochen Fahrenberg, *Annahmen über den Menschen. Eine Fragebogenstudie mit 800 Studierenden der Psychologie, Philosophie, Theologie und Naturwissenschaften*, (Freiburg: Forschungsberichte des Psychologischen Instituts der Albert-Ludwigs-Universität Freiburg im Breisgau 164, 2006).

savvuru, dindarlık çeşitleri, sekülerlik, din-ahlak ilişkisi, din-akıl/bilim ilişkisi, din-toplumsal sorunlar ve din-siyaset/devlet ilişkisi konularındandır. Araştırmada veri kalitesini artırmak için incelenmeye değer konu, geniş titizlik, samimiyet, güvenilirlik, yankılanma, önemli katkı, etik ve anlamlı tutarlılık ilkeleri⁵⁶ dikkate alınmıştır.

1.3. Verilerin Analizi

Ortalama seksen dakika süren görüşmeler; -izin vermeyen iki katılımcı- ninki hariç- kayıt cihazıyla kaydedilmiş, deşifre edilmiş,⁵⁷ içerik incelemesi yönteminin aşamalarına göre nedensel ve açıklayıcı sonuçlara ulaşmak amacıyla belli temalar altında incelenmiştir.⁵⁸ Bu süreçte katılımcılara yöneltilen sorular esas alınmıştır. İlk/açık kodlamanın ardından veriler gözden geçirilerek kuramsal kodlama yapılmıştır.⁵⁹ Bulgular anlayıcı paradigma bağlamında yorumlanırken katılımcıların anlayışlarındaki benzerlik ve farklılıklara odaklanılmış, gerekli yerlerde onların ifadelerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Bulgular Tanrı ve din tasavvuru, dindarlık ve dindarlığa bakış, seküler eğilimler, din-ahlak ilişkisi, din-akıl/bilim ilişkisi, din ve toplumsal sorunlar, din-siyaset/devlet ilişkisi başlıkları altında sunulmuştur.

1.4. Etik Kurul İzni

Çalışmanın hazırlık aşamasında ilgili kurula başvurularak etik kurul izni alınmıştır.⁶⁰

2. BULGULAR

Kişisel bilgi formuyla katılımcıların demografik özellikleri yanında Allah inancı durumları ve inanç kimliği tanımları tespit edilmiştir. Katılımcılardan 4'ü geleneksel inanç ifadesi olarak "*Allah'ın varlığına ve birliğine delile gerek duymadan kesin olarak inanıyorum.*", 9'u delillere dayanan inancın ifadesi olarak "*Allah'ın varlığına ve birliğine birçok delil getirerek inanıyorum.*", 3'ü şüphe ifadesi olarak "*Varlığı konusunda çözemediğim sorunlar*

⁵⁶ Sarah J. Tracy, "Qualitative Quality: Eight "Big-Tent" Criteria for Excellent Qualitative Research", *Qualitative Inquiry*, 16/10 (2010), 837-851.

⁵⁷ Görüşmelerin deşifresi toplam 77 sayfadır (1,5 satır aralığı, Times New Roman, 12 punto). Tüm görüşmeler deşifre edilmiştir. Deşifre metnin hacmiyle ilgili olarak bazı katılımcıların, bazı sorulara birkaç kelimelik cevaplar vermeyi tercih ettikleri hususu belirtilmelidir.

⁵⁸ Ali Yıldırım-Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık 2000), 156-160.

⁵⁹ Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*, 810- 819.

⁶⁰ Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 02.11.2023 tarihli, E-88012460-050.01.04-308331 sayılı kararı.

olsa da Allah'a inanıyorum.”, 2’si “bilinemezcilik” ifadesi olarak “Allah’ın var olup olmadığını bilmiyorum ve öğrenmenin mümkün olduğunu da düşünmüyorum.” şikkını işaretlemişlerdir. K 3, “Var olup olmadığını bilmiyorum ama öğrenmek mümkün olabilir.”; K 17 ise “Zihnimde tanımlama yapamayacak kadar karmaşalar yaşıyorum.” ifadeleri ile agnostik tutumlarını vurgulamışlardır. Katılımcıların hemen hepsinin yakın çevreleri onların nazarında orta ya da yüksek düzeyde dindardırlar.

Katılımcılardan on üçü kendisini inanç kimliği olarak “Müslüman”, biri “Müslüman Ehli Sünnet”, biri “Müslüman Alevi”, biri “Hanif Türk”,⁶¹ biri “zayıf Agnostik”, biri ise “Agnostik kararsız”⁶² olarak tanımlamaktadır. Temsil iddiasında bulunmayan bu araştırmada katılımcıların Allah inancı konusundaki pozisyonlarının bu denli farklılık göstermesi, günümüz din anlayışlarının çeşitliliğini yansıtmaya açısından dikkat çekicidir.

2.1. Tanrı ve Din Tasavvuru

Genç yetişkinler nasıl bir Tanrı tasavvuruna sahipler? Hayatlarında dinin rolü ve işlevleri nedir? Onlara göre dini yorumlamada kimler yetkili? Günümüzde din nasıl yaşanmalı? sorularıyla katılımcıların Tanrı ve din tasavvurları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Dinî tasavvurda kişinin yetiştirilme ve düşünme tarzı etkilidir.⁶³ Tanrı tasavvuru kişinin olumlu olumsuz tüm duygu, düşünce, inanç, bilgi ve imgelerinden etkilenir. Mutlak gerçeklik, varlığı zorunlu bir yaratıcı anlayışı insanlık tarihinde hemen her dinin merkezi konusudur.⁶⁴ Teizm, Pan-teizm, Deizm ve Panenteizm’in Tanrı tasavvurları birbirinden bütünüyle farklıdır.⁶⁵ Ancak her birey kendisine sunulanın yanında kendine özgü tasavvurunu inşa eder. Bu inşada yetiştirme şartları, sosyokültürel çevre gibi faktörlerin yanında Tanrı ile kurulan bağın sevgi ya da korku esaslı oluşu gibi faktörler de etkilidir.

Bireyin insana ve varlığa bakış açısı ile iç içe olan Tanrı tasavvuru, aynı zamanda onun dine bakışını ve din ile ilişkisini de belirler. Tanrı tasavvuruna ilişkin soruya verilen cevaplar, katılımcıların bir kısmının⁶⁶ Tanrı hakkında derinlikli bir düşünsel ve/veya duygusal tecrübe yaşamadıkları,

⁶¹ Kavram Lütfü Bergen’e ait görünmektedir. Bergen, Oğuz Kağan’ın töresinin kaynağını nübüvvetten aldığını savunur. Ona göre Oğuz Kağan “hanif dini”ne iman etmiştir. Lütfü Bergen, *Hanif Türk Gök Millet Nuh’un Törelî Torunları* (İstanbul: Yazıgen, 2022); K 12, “Şaman ilkelliğinden uzak Türk töresine” bağlılık vurgusu yapmaktadır.

⁶² Katılımcıların bu tanımlamaları kararsızlıklarının ve arayışlarının ifadesidir.

⁶³ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003), 97.

⁶⁴ Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011), 15-16.

⁶⁵ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1990) 138-161.

⁶⁶ K4, K5, K7, K13, K18.

ailenin ve çevrenin telkini doğrultusunda bir tasavvur geliştirdikleri, yer yer şüphe içinde oldukları izlenimi vermektedir.

K 13: Allah'ın nasıl bir varlık olduğunu detaylı düşünmedim. Ama var olduğunu biliyorum. Onun yarattığı, düzenlediği dünyada yaşıyoruz. Ancak onun hakkında çok fazla düşünmediğim kesin. (Kadın, 26, Eczacılık, Anadolu)⁶⁷

Katılımcıların çoğu⁶⁸ geleneksel taklidi bir inanç söylemine sahiptir. Dokuz katılımcı her ne kadar “*birçok delil getirerek*” inandığını belirtmişse de genelde kanıtlardan bahsedilmeden kısa inanç beyanında bulunmuşlardır. Kendini din ve inanç konusunda agnostik ve kararsız olarak tanımlayan iki katılımcı⁶⁹ ise bilinemezlik ile ateizm arasında tereddütlü görünmektedirler.

K 3: Bir agnostik olarak Tanrı'ya aklımızın yetemeyeceği fikrine daha yakınım. Soru soruyu doğuruyor aslında Tanrı'dan kastımız nedir? Eğer varsa ona aklımız yetmez ve onun hakkında kelimelere dökülecek bir şey söyleyemeyiz. (Erkek, 24, Memur, Anadolu)

Bazı katılımcıların⁷⁰ kendi tasavvurlarını inşa etme ve/veya öğrenilmiş olanı içselleştirme eğilimi içinde oldukları söylenebilir.

Daha önce yapılan araştırmalarda din anlayışının farklılaştığı boyutları nitelendirme için seküler, mesafeli, muhafazakâr, geleneksel, mistik, özcü, aidiyeti önceleyen, siyasal, selefî, ilmihalci, modernist, eleştirel gibi ifadeler kullanılmıştır.⁷¹ Genç yetişkinlerin tasavvurlarında din güven veren, kimlik kaynağı, kültürel bir unsur, toplumsal bütünleştirici, anlam kaynağı ve sığınak nitelikleriyle ön plana çıkmaktadır. Bazı katılımcılar⁷² dini bireysel tecrübe bağlamında yorumlamaya çalışırken bazıları⁷³ için o, yalnızca toplumdan kaynaklı bir referans görünümündedir.

K 13: Din bana güven veriyor, mesela kendimi kötü hissettiğim zaman anneannemi arıyorum, “bana oku” diyorum. Din güvende hissettiriyor ama bu kadar daha ileri bir anlamı yok benim için. (Kadın, 26, Eczacılık, Anadolu)

Genç yetişkinlerden bazıları⁷⁴ dini tüm hayatı kuşatan bir sistem olarak algılamakta bazıları⁷⁵ da onu yalnızca belli alanlarda görme eğilimindedir.

⁶⁷ Sırasıyla cinsiyet, yaş, öğrenci olunan fakülte (/meslek), mezun olunan lise türü.

⁶⁸ K2, K4, K5, K7, K10, K13, K14, K15, K18.

⁶⁹ K3, K17.

⁷⁰ K1, K16.

⁷¹ Karakaya vd., “Türkiye’de Üniversite Gençliğinin İslam Dinine İnanma Düzeylerine Bakış”, 282-297.

⁷² K12, K16.

⁷³ K4, K5, K7, K8, K13.

⁷⁴ K1, K5, K12, K4.

⁷⁵ K3, K11.

Katılımcıların bazıları⁷⁶ din tasavvurları ile kişisel hayatlarında dinin bulunduğu yer bağlamında çelişkiler yaşadıkları izlenimi vermektedir. Dinin toplumsal işlevlerine vurgu yapmakla birlikte kendilerini inanç kimliği olarak agnostik olarak tanımlayan katılımcılar,⁷⁷ kendilerini yanlış konumlandırma gibi risklerin farkında olarak din ile yollarını ayırma eğiliminde görünmektedirler.

Bilgiye ulaşmanın kolaylaşması ile modern toplumlarda dinî otorite temsilcilerinin bilgi üretme tekelleri sorgulanır hâle gelmiştir.⁷⁸ Genç yetişkinler, bir taraftan güvenilir dinî bilgi ihtiyacını vurgularken⁷⁹ diğer taraftan postmodern dijital toplum kültürünün yansıması olabilecek şekilde dinî yorumda otorite tanımayan eğilimler⁸⁰ göstermektedir.

K 6: ... Dini sadece bilginler, ilahiyatçılar, müftüler yorumlayacak diye bir şey yok. Mesela bir hadisin yorumunu ben bir din âliminden öğrenmek zorunda değilim ki. Kendim de anladığım ölçüde yorum yaparak ona göre yaşayamaz mıyım? Yaşarım... (Kadın, 22, Eczacılık, Anadolu)

Genç yetişkinler genel olarak dinin; özüne uygun şekilde, ahlaki boyutu ön planda tutularak yaşanması gerektiğini vurgulamaktadırlar.⁸¹ Bunun yanında geleneksel dinî yaşantının sürdürülmesine taraf olan da yok değildir.⁸² Bazı katılımcılar⁸³ dinin bireysel hayatta yaşanabilmesini toplumsal şartların uygun hâle getirilmesine, hatta şeriat kurallarının hâkim olmasına bağlamaktadır.

Genç yetişkinlerin genel olarak dinin yaşanmasında bireyselliği ön planda tutan eğilimler taşıdıkları söylenebilir.⁸⁴ Bireylerin dinî kurumlara bağlılığının zayıflaması anlamına gelen “bireysel sekülerleşme”⁸⁵ çağrışımları yapan ifadeler aynı zaman “özelleşmiş din”⁸⁶ ve “ait olmadan inanma”⁸⁷ kavramlarını hatırlatmaktadır.

Katılımcıların geneli⁸⁸ ahiret inancının insana sorumluluk bilinci kattığı,

⁷⁶ K11, K14.

⁷⁷ K3, K17.

⁷⁸ İbrahim Gümüşay, “Türkiye’de Dini Otorite Meselesi ve Dini Bilginin Bireyselleşmesi”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 15 (2023), 221-242.

⁷⁹ K1, K2, K4, K7, K8.

⁸⁰ K6, K10, K16.

⁸¹ K14, K16, K17.

⁸² K15.

⁸³ K2, K7, K10.

⁸⁴ K6, K8, K13.

⁸⁵ Karel Dobbelaere, “Sekülerleşmenin Anlamı ve Kapsamı”, *Sekülerleşme, Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*, çev. ed. Mehmet Süheyl Ünal, M. Ali Kirman ve İhsan Çapcıoğlu, 57-74, (Ankara: Otto Yayınları, 2015).

⁸⁶ Özay, *Sekülerleşme ve Din*, 157-159.

⁸⁷ Grace Davie, *Religion in Modern Europe: A Memory Mutates*, (Oxford: Oxford University Press, USA, 2000), 3.

⁸⁸ K2, K4, K5, K6, K9, K10, K12, K13, K18.

toplumsal sorunların bu bilincin yeterince yerleşmemiş olmasından kaynaklandığı görüşündedirler. Bazıları⁸⁹ ise inanç kimliklerine rağmen dinin temel inanç esaslarından olan ahiret inancı konusunda şüphe içinde ya da bu inançla yüzleşmemiş görünmektedirler. Bir katılımcı⁹⁰ da ahiret inancı bağlamında kendilerine sunulan din anlayışını sorgulamaktadır.

2.2. Dindarlık ve Dindarlığa Bakış

Din anlayışının sınırlarını daha net görebilmek amacıyla katılımcılara günlük yaşantıda dinî kurallara riayet, ihtiyaç sahiplerine yardım etme ve ahlakî kırmızı çizgiler konularında sorular yöneltilmiştir. Dindarlık konusunda ise günümüz için nasıl bir dindarlık tasavvuruna sahip oldukları ve çevrelerindeki insanların dindarlıklarını nasıl değerlendirdikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Genç yetişkinlerin çoğunluğu⁹¹ namaz dışında dinî emir ve yasaklara riayet etme gayreti içinde olduklarını belirtmektedirler. Bazı katılımcılar⁹² ise dış güdümlü dinî yönelimden iç güdümlü dinî yönelime doğru bir çaba içinde oldukları izlenimi vermektedir.

K 5: Uymaya çalışırım, namaz kılmıyoruz, cumadan cumaya gidiyoruz sadece. İçki, zinadan uzak duruyorum. Küfür sözler, argo kullanmamaya çalışıyorum. (Erkek, 23, Fen Edebiyat, İmam Hatip⁹³)

Katılımcıların bir kısmı⁹⁴ günlük yaşantılarında dinî emirlere riayet etmemektedir.

K 13: Müslümanım ama günlük hayatımda dini kurallara uyduğum söylenemez. (Kadın, 26, Eczacılık, Anadolu)

Katılımcılardan bazıları⁹⁵ ahlakî davranışları günlük yaşantılarında dinî emirleri yerine getirmemeyi telafi olarak sunmaktadır. İnanç konusunda tereddüt ve/veya sorun yaşayan katılımcılar,⁹⁶ dinî emir ve yasaklara riayet etmemekle birlikte bunlara toplumsal uyum gerekçesiyle karşıt bir tutum sergilememektedirler. Bazı katılımcılar⁹⁷ aldıkları aile ve din eğitiminin üniversite hayatının çoğulcu ortamında sınındığı görüşündedir.

Genç yetişkinlerin çoğunluğu⁹⁸ yardıma muhtaç kimselere karşı kayıt-

⁸⁹ K7, K13.

⁹⁰ K6.

⁹¹ K1, K2, K4, K5, K6, K7, K9, K10, K12, K14, K15, K16, K18.

⁹² K1, K16.

⁹³ 18 katılımcıdan 5'i (K1, K5, K10, K14, K16) ortaöğrenimini İmam Hatip Lisesi'nde tamamlamıştır. Bu katılımcıların ikisi iç güdümlü dinî yönelim eğilimi gösterirken diğerleri dindarlıkta akranlarıyla benzer eğilimler göstermektedir.

⁹⁴ K3, K8, K11, K13, K17.

⁹⁵ K6.

⁹⁶ K3, K17.

⁹⁷ K14.

⁹⁸ K1, K2, K5, K6, K7, K8, K10, K12, K13, K14, K15, K16, K17, K18.

sız kalmadıklarını, birçok örnekle çeşitli yardımlarda bulduklarını belirtmektedirler. İçsel dinî yönelime sahip görünen ve dini ritüellere ağırlık veren katılımcılar, muhtaçlara daha fazla yardım etme gayretindeyken agnostik eğilimlilerin muhtaçlara yardımını, hem eylem hem de yardım edilecek kişi bağlamında, sorguladıkları görülmektedir.

Genç yetişkinlerin hemen hepsi ahlaki kırmızıçizgileri olduğunu belirtmektedirler. Katılımcıların çoğunluğu⁹⁹ söz konusu sınırları ailelerinden aldıkları eğitim, dinin emirleri ve geleneksel kurallara göre belirlediklerini ifade etmektedirler. Katılımcılardan bazıları¹⁰⁰ ahlaki kırmızıçizgiler bağlamında “saygısızlık, giyim kuşam konusunda toplumda yadırganacak tarzda giyinmek, başkalarının kişisel tercihlerine karışmak, liyakatsizlik, adaletsizlik, riya, hak yemek ...” gibi hususları öne çıkarmakta; bunları aile eğitimi doğrultusunda ve/veya kişisel tercihleriyle geliştirdiklerini belirtmektedirler. Kimi katılımcıların¹⁰¹ ahlaki değer yargıları konusundaki yaklaşımları dinin emirleri ve toplumun telkinlerine karşın bireyci eğilimlerin geliştiği şeklinde yorumlanabilir. Bu eğilimlerde günümüzün kültürel/dinî çoğulcu ortamlarının etkili olduğu söylenebilir. Bir katılımcı¹⁰² ahlaki kırmızı çizgiler bağlamında “cinsel yönelimle” ilgili hususları gündeme getirmekte, toplumsal kontrol eşğine karşı serbestlik ve bireycilik esaslı tavır geliştirmektedir.

Genç yetişkinler dinî emir ve yasaklara tam olarak riayet etmediklerini/ edemediklerini belirtse de dindarlık konusunda normatif bir tasavvura sahiptirler. Katılımcıların çoğuna¹⁰³ göre günümüzde özellikle toplumsal normlar çerçevesinde bir dindarlık çeşitli zorluklar içerse de mümkündür. Katılımcılardan bazıları¹⁰⁴ önceki kuşaklara göre daha az dindar oldukları tespitinde bulunmaktadır. Dindarlığın önünde medyanın yaygınlaştırdığı popüler kültür, kültürel çoğulcu ortamın ürettiği çeşitlilik gibi hususlar engel oluşturabilmektedir.

Katılımcılardan bazıları¹⁰⁵ dijitalleşme, küreselleşme gibi süreçlerle hegemonyasını genişleten sekülerizmin¹⁰⁶ ürettiği kültürel ortamda dindarlığın çok zor olduğunu, hatta mümkün olmayacağını düşünmektedir. Kimileri¹⁰⁷ “hazcı serbestlik” eğilimleri doğrultusunda dindar olmayı imkânsız olarak

⁹⁹ K1, K2, K4, K5, K6, K10, K11, K12, K14, K15, K16, K18.

¹⁰⁰ K5, K6, K8, K18.

¹⁰¹ K3, K17.

¹⁰² K13.

¹⁰³ K1, K2, K5, K6, K7, K9, K10 K13, K14, K15, K16, K18.

¹⁰⁴ K7, K13.

¹⁰⁵ K3, K4, K8, K11, K17.

¹⁰⁶ Ömer Kemal Buhari, *Varoluşsal Tehcir Yeni Batı ve Dönüştürücü Şiddet*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2020).

¹⁰⁷ K3, K11.

değerlendirmektedir. Bazı katılımcılar¹⁰⁸ ise günümüz şartlarında dinin emir ve yasaklarına riayet doğrultusunda bir dindarlığın iman, okuma, tefekkür, araştırma, terbiye, güven ve özeleştirme kavramları çerçevesinde mümkün olabileceğini vurgulamaktadırlar.

Genç yetişkinler genel olarak çevrelerinde bulunan insanların dindarlıklarına eleştirel yaklaşmaktadırlar. Katılımcılardan bazılarının¹⁰⁹ göre çevrelerindeki kimi dindarlar; *insanlara ve olaylara karşı önyargılı, kendi zaafalarını din ile örtmeye çalışan, gösterişçi, dinî konularda yetkin olmadığı halde öne çıkan, menfaati için dini araçsallaştıran, yeniliğe ve öğrenmeye kapalı, geleneksel kalıpları sürdüren, yarırcı, mutaassıp, yüzeysel ve şekilci, toplumsal kontrolü esas alan, dışsal yönelimli bir tutum içindedirler.*

Dindarlıklar değerlendirilmesi, kaçınılmaz olarak kavram eleştirisi üretmektedir. Bazı katılımcılar¹¹⁰ kavrama şekil-öz, ritüel-ahlak, içsel-dışsal yönelimlilik dikotomileri bağlamında sorgulayıcı yaklaşmaktadırlar.

2.3. Modernist/Seküler Eğilimler

Sekülerleşme, modernleşmeyle beliren bir toplumsal değişim görünümüdür. İnanç kimlikleri Müslüman olan katılımcıların dinin temel kaynaklarına ve esaslarına yaklaşımlarından seküler eğilimler tespit edilebilir. Genç yetişkinler; toplumsal yaşam tarzlarının da dinî inanç, anlayış ve pratikleri belirlediğinin farkındadırlar.¹¹¹ Katılımcılar genel itibarıyla Kur'an'ın ve Peygamberin örnekliğinin evrenselliği konusunda şüphe olarak yorumlanacak ifadelerden kaçınmaktadırlar. Bununla birlikte değişim olgusu karşısında yeni yorum ve yaklaşımlara ihtiyaç duyuyor izlenimi vermektedirler.¹¹²

K 6: ... Ben Peygamberden bize kadar aktarılanlara çeşitli yorumların karıştığını, bize sünnet diye aktarılanların tam olarak yansıtıldığını düşünmüyorum... Kur'an'ın sadece Arapçasının değil mealinin de okunması, anlaşılması gerektiğini; oradan her insanın kendi dersini çıkarması gerektiğini düşünüyorum... (Kadın, 22, Eczacılık, Anadolu)

Modern birey; geleneğin gücünün kırılmasıyla inanç ve pratiklerini, dinî ve kamusal bütün araçlardan azade kendi tecrübelerinden yola çıkarak şekillendirmektedir.¹¹³ Genç yetişkinler genel olarak dinin temel esaslarının kültür üzerindeki kalıcı gücünün farkında olmakla birlikte kurumsal sekülerleşme süreçleri doğrultusunda yer yer değişime uyum sağlama eğilimi

¹⁰⁸ K2, K14, K16.

¹⁰⁹ K4, K5, K7, K8, K10, K12, K16.

¹¹⁰ K2, K3, K6, K18.

¹¹¹ K7, K8, K13, K14.

¹¹² K6.

¹¹³ Özey, *Sekülerleşme ve Din*, 69.

göstermektedirler.¹¹⁴ İnanç kimliği olarak kendini zayıf agnostik ve kararsız olarak tanımlayan katılımcılar da sekülerleşmeye rağmen dinin toplumsal yaşamda hâlâ yoğun etkilerinin görünmesine dikkat çekmektedirler.¹¹⁵

Sekülerleşme din ile karşılıklı etkileşimle gelişmekte, her iki olgu birbirinden etkilenmektedir.¹¹⁶ Sekülerleşme sürecinde dinî kurumlar yeni sorunlara cevaplar üretmek durumunda kalmakta; temel kaynaklardan beslenen bu yeni cevaplar karşısında ise çeşitli kültürel korunma refleksleri gündeme gelebilmektedir. Genç yetişkinler kendi din anlayışlarını inşa ederken geleneksel kabullere eleştirel yaklaşabilmektedirler.

K 16: Kur'an'ın okunup anlaşıldığını ve ona verilen değer yeterli olduğunu düşünmüyorum. Sünnetin ise cahil insanlarca kirletildiğini, belli başlı şekilsel nesnelere indirildiğini düşünüyorum... Kur'an'ın bize, inşa ettiği ahlak anlayışı doğrultusunda belli hükümler sunuyor. Ancak biz ortaya konulan hükümleri tekrardan yorumlayabileceğimizi, içtihat yapılabileceğini unutuyoruz... Kur'an'ın verdiği vizyonla bazı hükümleri güncellemek ondan bir şey eksiltmez. (Kadın, 26, İlahiyat, İmam Hatip)

Katılımcıların çoğunluğu dinin hayatın her alanıyla ilişkili olduğunu düşünmektedirler. Bu düşüncede İslam'ın kuşatıcı hayat görüşü ve dinin bireye kazandırmak istediği ahlakın toplumsal sorunların çözümünde katkısı olacağı kabulü etkilidir.¹¹⁷

K 15: Allah sınırlar koymakla birlikte insanları özgür bırakmıştır, insan özgür bir varlıktır... Aile, iş, akraba, çocuk yetiştirme akla ne gelirse din her şeyle bağlantılı olur. Dine göre hayatın her alanı ibadettir, yani sadece bazı ritüeller ibadet olarak görülüp hayatın diğer alanları dinden bağımsız yaşanamaz. Kur'an ve Peygamber rehber alındığı sürece her şey ibadet olarak değer kazanır. (Erkek, 22, Emlakçı, Meslek Lisesi)

Bazı katılımcılar¹¹⁸ ise dinin hayatın her alanına karıştırılmasının dinin manevi boyutuna ve insanın özgürlük alanına zarar vereceği görüşündedir.

K 8: Bence Allah insanların her eylemine karışmaz. İnsanı bazı konularda serbest bırakmıştır. Din daha çok ibadetlerle ilgilenir. Din eğitime, hukuka, ekonomiye karışmamalıdır. (Kadın, 22, Yüksekokul, Anadolu)

Dinlere karşı mesafeli olan katılımcılar,¹¹⁹ kendileri farklı konumda olsalar da Tanrı inancı ve anlam ihtiyacı gerekçesiyle dinin toplumsal hayattaki yerinin sınırlandırılmayacağı görüşündedirler.

¹¹⁴ K1, K2, K10, K11.

¹¹⁵ K3, K17.

¹¹⁶ Özay, *Sekülerleşme ve Din*, 70.

¹¹⁷ K2, K6, K12, K15.

¹¹⁸ K4, K8, K9, K13.

¹¹⁹ K3, K17.

Din-toplum ilişkisini dünyevileşme-dindarlaşma dikotomisini aşan bir yaklaşımla değerlendiren bir katılımcıya göre dinin insanın potansiyelini ortaya çıkarmasına engel olacak şekilde yorumlanması önemli bir sorundur.

K 16: ... Ben bir tık seküler tavırdan yanayım. Dini hayattan tamamıyla koparmak değil kastım, daha bilimsel yaklaşmak. Dinden taraf baktığımız zaman hayatın bütününe yeterince kavrayamıyoruz ve doğruyu arama sürecinin tadını yaşayamıyoruz... Ben hayatın sorunlarını doğrudan dini hazır cevaplarla değil de biraz biz yolda çözelim istiyorum. Çözümleri ben araştırıyorum, ben dahil edeyim hayatıma. Başkalarının bulduklarıyla değil kendi yöntemlerimle. (Kadın, 26, İlahiyat, İmam Hatip)

2.4. Din-Ahlak İlişkisi

Ahlaki ilkelerin dayanağı olarak akıl, sezgi ve duygunun yanında karşımıza çıkan en köklü kaynak dindir.¹²⁰ Dinî etiğin temelinde insanın Tanrı'nın rehberliğine muhtaç bir varlık olduğu inancı yatar. Kant, insanın kendi doğasından yola çıkması gerektiği önermesi ile seküler bir ödev etiği kurmuş, onun etiği çeşitli yönlerden eleştirilmiştir.¹²¹ Seküler ahlakı savunanlar, dinî ahlakı ferdin tercih özgürlüğünü kısıtladığı gerekçesiyle eleştirirler.¹²² Ancak ahlakın evrenselliği dinî referanslar göz ardı edilerek kültür bağımlı kaynaklarla ortaya konamaz.¹²³ Çünkü insanın sosyalleşmesi belli bir kültürde ve dolayısıyla belirli değerler sisteminde gerçekleşir.

Genç yetişkinlere iyi bir insan olmada dinin yeri, dinsiz olup da ahlaklı olmanın imkânı sorulmuştur. Katılımcıların hemen hepsi iyi insan olmak için dine ihtiyaç olmadığı görüşündedir. Katılımcıların dinin ahlaklı bireyin inşasındaki potansiyelini gündeme getirmediği görülmektedir. İnsanların ahlakiliğinde dine yalnızca destekleyici bir faktör rolü vermektedirler.¹²⁴

K 6: ... Din dediğimiz olgu insanların birbirlerine daha hassas davranmasını sağlayan küçük bir etken aslında. Ben ateist olsaydım da arkadaşımı kötü düşürecek bir davranışta bulunmazdım. Dinsiz olup da ahlaklı olmak mümkün bence. Ahlak dinden ayrı ve daha kapsamlı bir şey. (Kadın, 22, Eczacılık, Anadolu)

Katılımcılardan bazıları¹²⁵ iyi bir insan olmak için dinin şart olduğunu;

¹²⁰ Recep Kılıç, *Ahlâkın Dinî Temeli* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 14.

¹²¹ Ahmet Cevizci, *Felsefeye Giriş* (İstanbul: Say Yayınları, 2019), 232- 237.

¹²² İbrahim Hakkı Aydın, "Seküler Ahlak Bağlamında Din-Ahlâk İlişkisi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (June 2011), 11.

¹²³ Tuncay İmamoğlu, "Ahlaksız Hukuk ve Dinsiz Ahlak Mümkün Müdür?: Felsefi Bir Yaklaşım", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 55 (June 2021), 245.

¹²⁴ K4, K5, K6, K12.

¹²⁵ K2, K5, K10, K11, K14.

ahlakın toplumdan ve aileden bağımsız, teorik bir mesele olmadığına değinerek ve dinin düzen oluşturuvcu işlevine dikkat çekerek vurgulamaktadırlar.

K 15: Dinsiz olup da ahlaklı olmak mümkün görünebiliyor ama insan her şeyi kendi menfaatine göre yapmak ister. İyi bir insan olmak için dine ihtiyaç olduğu açıktır. Çünkü din olmadan umutsuzluk, karamsarlık ortaya çıkabilir. Din insanlara yön verir, yolu belirler. İnsan din olmadan bazı konularda iyi olabilir ama başka konularda zulmedebilir. Din insanları tutarlı olmaya davet eder. (Erkek, 22, Emlakçı, Meslek Lisesi)

Dine mesafeli olan katılımcılar¹²⁶ dinsiz olup da ahlaklı olmayı seküler ahlakın gerekçelendirmelerine dayanarak savunmaya çalışmaktadırlar. Ahlakın kaynağı sorununa bütüncül yaklaşıma çalışan bir katılımcı¹²⁷ ise dinî ahlakın vicdan, fitrat, akıl gibi unsurlarla uyumuna vurgu yapmaktadırlar.

Ahlakî davranışı önemseydiğini vurgulayan agnostik katılımcı¹²⁸ ise gerçek özgürlüğü Tanrı'dan bağımsız bir hayat olarak görmektedir. Bazı katılımcılar¹²⁹ insanlık tarihinde ateizmin bütünüyle hâkim olduğu bir dönem olmadığı argümanı ile Tanrı'dan bağımsız özerk hayatlar yaşamayı teorik bulmaktadırlar. Bazı katılımcılara¹³⁰ göre ise ahlaklı davranışın devamlılığı ve kişinin kendi çıkarlarını öncelememesi, adaletin hâkim olması, bireylerin kaosa ve intihara sürüklenmemesi için Tanrı'ya bağlanmak gerekir.

Genç yetişkinlere dinî bir yasak olarak nikâhsız cinsel birliktelik konusundaki düşünceleri de sorulmuştur. Katılımcıların hemen hepsi böyle bir davranışı yanlış bulmakta, çoğunluğu¹³¹ ise aile terbiyesine ve toplum düzenine aykırı olması yanında bu eylemin dinen yasak oluşunu vurgulamaktadır. Diğer katılımcılar¹³² ise nikâhsız birlikteliği kişisel özgürlükler içinde, saygı duyulması gereken hatta evliliğin geciktirildiği/zorlaştırıldığı günümüz şartlarında anlaşılabilir bir yönelim olarak değerlendirmektedirler. Bu durum genç yetişkinlerin bazılarında kadın-erkek ilişkilerinin serbestleşmesini normal görme eğiliminin yaygınlaştığı şeklinde yorumlanabilir.

2.5. Din-Akıl/Bilim İlişkisi

Dinin hâkim olduğu dönemlerde akıl, onun tam bir hizmetkârı; aklın hâkim olduğu dönemlerde din, hurafe olarak görülmüştür. Günümüzde ise aşırı göreceli, çoğulcu, ben merkezci ve eleştirel tutumuyla postmodern

¹²⁶ K3, K17.

¹²⁷ K16.

¹²⁸ K3.

¹²⁹ K4, K5, K12.

¹³⁰ K15, K16.

¹³¹ K1, K2, K4, K5, K6, K9, K10, K11, K12, K14, K15, K16.

¹³² K3, K7, K8, K13, K17, K18.

akıl; dini “maneviyat formu”na indirgeyerek ona hoşgörölü ama agnostik, kayıtsız ama çoğulculuğu öne çıkaran bir tavırla yaklaşmaktadır.¹³³ İnanma ve bilme ihtiyacıyla dünyaya gelen insan için belli yöntemlerle nesnel dünyayı açıklamaya çalışan bilim de anlam, yalnızlık, ölüm ve özgürlük sorunlarına çözümler sunan din de vazgeçilmezdir. İnsanlık tarihi kadar eski olan bu iki yapı arasında uzun yüzyıllar çatışmasızlık söz konusu olabilmışken özellikle modern dönemde yoğun çatışmalar yaşanmıştır. Genel olarak materyalist ve katı pozitivist bilimsel yaklaşımlar ile dinler arasında uyumsuzluk vardır.¹³⁴ Din-bilim ilişkisi ile ilgili akla ilk gelen modellerden biri olan Barbour’un modelinde söz konusu ilişki *çatışma*, *ayrışma*, *diyalog* ve *entegrasyon* şeklinde dört kategoride incelenir.¹³⁵

Katılımcılara kendi din anlayışları açısından din-akıl, din-bilim ilişkisi konusundaki düşünceleri sorulmuştur. Onlardan bazılarının din-akıl ilişkisi konusunda zihinlerinin net olmadığı, konu ile derinlemesine ilgilenmedikleri görülmektedir. Bununla birlikte birçok katılımcı¹³⁶ akli esas alarak kendilerine sunulan din anlayışını, dinî emir ve yasakları sorgulamaktadırlar.

K 6: Din diyor ki “Ergenlik dönemine gelen bir kız başını örtmeli.”, akıl da diyor ki “Bu niye gerekli olsun?” Ben namazımı kılıp zekatımı verdikten sonra, kimseye bir kötülük yapmadıktan sonra, ahlakî ilkelere uyduktan sonra başım neden kapalı olsun? Akıl bunu soruyor... (Kadın, 22, Eczacılık, Anadolu)

Katılımcılardan bazıları¹³⁷ fideist bir tavırla teslimiyet vurgusu yapmaktadırlar.

K 12: Din-akıl ilişkisi bağlamında İslam’ın teslimiyet olduğunu düşünüyorum. Son yüzyıllarda akıl adına sorgulamalar çağın özelliği etkisiyle yapılıyor. (Erkek, 21, Fen Edebiyat, Meslek Lisesi)

Bazı katılımcılar¹³⁸ Kur’an’dan yola çıkarak Tanrı’yı bulmada, dini yaşamada akli kullanmanın önemini ön plana çıkarmakta, din ile akıl arasında çatışma görünümünü “aklı doğru kullanma”, “dinin özü” gibi vurgularla aşmaya çalışmaktadırlar.

K 5: Din-akıl ilişkisi deyince aklıma Kur’an’da anlatılan bir kıssa geliyor. Hz. İbrahim kendi aklıyla Allah’ın varlığını kavramaya çalışıyor... Demek

¹³³ Mustafa Alıcı, “Post-Religio Et Ratio: Postmodern Din Bilimlerinde Akıl-Din İlişkisi”, *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 8/20 (2020), 41.

¹³⁴ Aydın, *Din Felsefesi*, 215.

¹³⁵ Ian G. Barbour, *Bilim ve Din: Çatışma, Ayrışma, Uzlaşma*, çev. Nebi Mehdi-Mübariz Cemal (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 31; 39-45; 50-51.

¹³⁶ K6, K8, K13,

¹³⁷ K10, K12.

¹³⁸ K2, K5, K18.

ki insan düşünerek de dini bulabilir. (Erkek, 23, Fen Edebiyat, İmam Hatip)

Bir katılımcı¹³⁹ toplumumuzun din-akıl ilişkisi konusundaki tutumuna eleştirel yaklaşarak bu ikisinin uyumunun gerekçelerini vurgulamaktadır.

K 16: ... Evet inanç açısından bir noktada ön kabul var... Ama inandıktan sonra anlamlandırmak, okuduğumuzu anlamak için akla ihtiyacımız var. Akıl ile din arasına mesafe girince o zaman günümüzdeki İslam toplumu ortaya çıkıyor. Geçmişte akılla, pozitif ilimlerle ne kadar iç içe olunmuşsa da günümüzde bunu göremiyoruz... Dini gönderen ile akılı yaratan aynı ise ikisi birbiriyle çelişmemeli, uzlaşabilmelidir... (Kadın, 26, İlahiyat, İmam Hatip)

Genç yetişkinlerin din-bilim ilişkisine yaklaşımları Barbour'un modeli ile tasnif edilebilir. Buna göre katılımcılardan bazılarının yorumları, din ile bilimin zorunlu olarak *çatıştıkları*,¹⁴⁰ bu durumun daimî olduğu tezine dayanmaktadır. Bu yorumlar bilimin aynı konuda birbirini yanlışlayan sonuçlarını ve eleştirelilik özelliğini dayanak göstermektedir. Bu katılımcılar¹⁴¹ dine karşı tutumlarına göre ya dinin ya da bilimin esas alınması gerektiğini düşünürler.

Katılımcılardan bazıları¹⁴² din ile bilimin hem ilgi alanları hem de yöntemleri açısından birbirinden *ayrıştıgını* düşünmektedirler. Bunlara göre her iki olgu insan hayatında farklı işlevlere sahiptir. Dolayısıyla bu olguların birbirleriyle uzlaşmaları beklenemez.

K 7: Din ve bilim birbiriyle uyuşmaz. Bunlar farklı şeylerdir. (Kadın, 20, Yüksekokul, Anadolu)

Bazı katılımcılar¹⁴³ ise din ile bilimin farklılıklarının bilincinde olmakla birlikte bu alanların yöntemlerini de dikkate alarak *diyalog* içinde olmaları gerektiği düşüncesindedirler. Bunlara göre din insan hayatında anlam arayışına karşılık gelen, iddialarının deneye tabi tutulması güç olan, bilim gibi nesnel olmayan bir alandır.

K 15: ... İnanç olmazsa ortaya faydalı bilim çıkmaz. İnsan nefis sahibidir. Yalnızca akılı rehber edinirse yanlış kararlar da verebilir... Sadece akılla doğruyu bulamayız. (Erkek, 22, Emlakçı, Meslek Lisesi)

Bazı katılımcıların¹⁴⁴ görüşleri ise din ile bilimin *entegrasyonunu* savunan tezleri hatırlatmaktadır. Bu görüşte olanlar dinin bazı esaslarının daha

¹³⁹ K16.

¹⁴⁰ Barbour, *Bilim ve Din*, 31.

¹⁴¹ K3, K6, K12, K13.

¹⁴² K7, K10.

¹⁴³ K9, K15.

¹⁴⁴ K1, K2, K16.

iyi anlaşılmasında bilimsel verilerden yararlanılması gerektiğini, dinin bilimin gelişimine katkı sağladığını savunmaktadırlar.

K 16: Bilim içinde dine yer bırakılmıyor. Bunun sebebi Müslümanların bilim yapmayı bırakması. Gerçek İslamiyet'ten kopuş sonucu olarak pozitif ilimlerde dindarlar yer alamıyor. Bilim ve din ayrılığı dini yarım bırakır. Çünkü bilimin nesnesi bütünüyle Allah'ın yarattıklarıdır... (Kadın, 26, İlahiyat, İmam Hatip)

2.6. Din ve Toplumsal Sorunlar

Din anlayışının önemli bir unsuru da din ile toplumsal hayat ilişkisinin nasıl değerlendirildiğidir. Bu değerlendirmeler birey ve toplulukların *geleneksel, ilmihalci, siyasal, modernist, selefi ve tasavvufi* olarak tasnif edilebilecek¹⁴⁵ din anlayışlarının ipuçlarını verecektir. Bunlara *bireyci, kültürel, toplulukçu, ahlakçı* anlayışlar da eklenebilir.

Çalışmada genç yetişkinlere din ile toplumsal sorunlar arasındaki ilişkiyi nasıl değerlendirdikleri sorulmuştur. Katılımcılardan bazıları¹⁴⁶ toplumsal sorunlar ve din ilişkisine dinin ahlak kazandırma işlevi bağlamında değerlendirmektedirler. Bunlara göre dinî ahlaka uyulursa toplumsal sorunlar çözülecektir. Bu yaklaşımda bireyci, ahlakçı vurgular ön plandadır.

K 11: Dindar bir toplumda toplumsal sorunlar daha az görülür. (Erkek, 20, Fen Edebiyat, Anadolu)

Bazı katılımcılar¹⁴⁷ din ile toplumsal sorunlar arasında doğrudan ilişki kurmaktansa çeşitli dindarlıklarla bu sorunları ilişkilendirmeyi tercih etmektedirler. Bazıları¹⁴⁸ ise din ile toplumsal sorunlar ilişkisine daha geniş bir perspektiften bakarak toplumsal sorunların din dışı sebeplerine dikkat çekmektedirler.

K 12: Bence toplumsal sorunların sebebi doğrudan ve yalnızca dindir denilemez. Din tek başına ne toplumsal sorunları çözebilir ne de toplumsal sorunlara sebep olur... (Erkek, 21, Fen Edebiyat, Meslek Lisesi)

Bazı katılımcılar¹⁴⁹ pozitivist/modernist bir tavırla toplumsal sorunları dinin her alana müdahalesi ya da geleneksel din anlayışı ile ilişkilendirmektedirler.

Katılımcılardan bazıları ise dini toplumsal ve siyasal bir sistem olarak görmektedirler:

¹⁴⁵ Akyüz, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Anlayışı Ölçeği"; Mesut Düzce, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Anlayışı (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)", *Marifetname* 8/2 (Aralık 2021).

¹⁴⁶ K6, K10, K11, K15, K18.

¹⁴⁷ K1, K7, K8, K13, K17.

¹⁴⁸ K5, K12.

¹⁴⁹ K3, K16.

K 2: İslam dini, diğer dinlerden farklı olarak sadece bireyi değil toplumu da devleti de esas alan bir dindir. Kendi ekonomik, hukuk, eğitim sistemi vardır. Bu sistem mükemmel olana ulaşma hedefi koyan, sorunları minimum seviyeye indirgeyecek bir sistemdir... (Kadın, 28, Fen Edebiyat, Anadolu)

K 14: Bence tamamen dine göre yaşasaydık toplumsal sorunlar çıkmayacaktı... (Kadın, 21, İlahiyat, İmam Hatip)

2.7. Din-Siyaset/Devlet İlişkisi

Modern toplumlarda din-devlet ilişkisi; bu iki kurumun karşılıklı olarak birbirini tanımaları, birbirleri üzerinde tahakküm kurmadan etki alanlarını ayırmaları ilkesiyle şekillenmektedir. Günümüzde din-devlet ilişkilerinde *ayrışmalı, anlaşmalı, din esaslı* modeller uygulanmaktadır.¹⁵⁰ Türkiye’de ise dinin toplumsal bütünleşmedeki rolüne kayıtsız kalamayan elitlerce gündeme getirilen laiklik, uzun dönemler boyunca hukukî bir mekanizma olmanın ötesinde işlevler görmüştür.¹⁵¹ Genç yetişkinlerin din ile siyaset/devlet ilişkisine bakışları onların dine nasıl bir toplumsal rol biçtiklerinin ipuçlarını vermektedir.

Katılımcıların çoğunluğu¹⁵² çeşitli sorunlara sebep olacağı gerekçesiyle siyasette ve devlet işlerinde dinin etkisinin olmaması ya da büyük ölçüde sınırlandırılması gerektiğini savunmaktadırlar.

K 16: Bence olabildiğince din siyasetten uzak olmalı. Toplumu geliştirme konusunda çok önemli olsa da dinin daha ziyade bireysel alanla, ahlakla ilgilendiğini düşünüyorum... (Kadın, 26, İlahiyat, İmam Hatip)

Katılımcılardan bazıları¹⁵³ hem dinden hem de sosyolojik gerçeklikten kaynaklanan sebeplerle din ile siyaset ve devletin birbirinden ayrı kalamayacağını savunmaktadırlar.

K 15: Din her şeyle ilgilidir. Siyaset yönetimle ilgilidir, din de bu konuda söz sahibidir... (Erkek, 22, Emlakçı, Meslek Lisesi)

Bazı katılımcılar¹⁵⁴ ise din ile devlet/siyaset ilişkilerinde yaşanan sorunlar sebebiyle kafa karışıklığı yaşıyor görünmekte ve herhangi bir modeli savunmaktan kaçınmaktadırlar.

K 1: ... Tamamı Müslüman olmayan bir toplumu şeraite göre yönetemezsin. Çok hukukluluk da karışıklık çıkarır... Ama şeriat de Allah’ın hük-

¹⁵⁰ Silvio Ferrari, “İslam ve Din-Devlet İlişkilerinde Batı Avrupa Modeli”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (2004), 301.

¹⁵¹ Fazlı Polat, “Din – Devlet İlişkisi ve Diyanet”, *Ekev Akademi Dergisi* 6/10 (Kış 2002), 123.

¹⁵² K3, K4, K6, K7, K8, K9, K11, K13, K16, K18.

¹⁵³ K2, K5, K10, K12, K15, K17.

¹⁵⁴ K1, K14.

mü, şeraite göre yönetmek Kur'an'da sabit... Bu ikisi bir mi olmalı ayrı mı olmalı, kararsızım. (Kadın, 21, İlahiyat, İmam Hatip)

Çalışmada genç yetişkinlere hükümetin din ile ilgili politikalarını nasıl değerlendirdikleri de sorulmuştur. Katılımcıların çoğu¹⁵⁵ bu konuda eleştirel bir tutum sergilemektedirler. Bu eleştiriler *adalet, liyakat, hakkaniyet, ahlak, fikir özgürlüğü* gibi ilkeler ve *kuşatıcı/derinlikli olmamak, dini araçsallaştırmak ve ulaşılan sonuçlar* üzerinden yapılmaktadır. Eleştirilerin bir kısmı da Diyanet İşleri Başkanlığının uygulamaları üzerinedir. Bazı katılımcılar¹⁵⁶ ise din politikalarını *dinî kimliklere tanınan özgürlükler ve toplumun talepleri* gibi gerekçelerle doğru bulmaktadırlar.

SONUÇ

Gençlerin din ve dindarlık anlayışlarının değişime açık oluşu yalnızca onların gelişimsel özellikleriyle açıklanamaz. Onlar da diğer tüm bireyler gibi kişisel deneyimlerini içinde buldukları sosyo kültürel evrende yaşarlar. Dolayısıyla din ve dindarlık anlayışlarının tam olarak açıklanması onları çevreleyen sosyal ve kültürel bağlamlara odaklanmayı gerektirir. 21. yüzyılın başlarından itibaren dijital küreselleşme kültüründe yetişen gençler; dinin büyük gruplarca itiraz edilebilen, sorgulanan, reddedilen bir seçenek olarak algılanabildiğine tanık olmaktadır. Bu çalışmada genç yetişkinlerin din ve dindarlık anlayışları yorumlayıcı yaklaşımla ve olgusal durumu betimleyici tarzda ortaya konulmuştur.

Ülkemizde genç dindarlığı üzerine yapılan araştırmalar genç yetişkinlerin dinî ve kültürel kimlik bağlamında Müslümanlıkla ilişkinin görece canlı olduğunu gösterse de yeni kuşaklarda farklı inanç kimliği tanımlarına yönelimin varlığı yadsınamaz. Çalışmanın ortaya koyduğu üzere bu eğilimler kimi zaman deist, agnostik, ateist ya da inançsız tanımlarıyla açıkça kimi zaman da inanç ve davranışta “ne olsa gider” tavırlarıyla örtük olarak temsil edilmektedir.

Çalışma görgül temelden yoksun olan evrimci-çizgisel dünyevileşme teorisinin din-toplumsal değişim ilişkisinin incelenmesinde yetersiz olduğunu ortaya koymuştur. Sürekli değişen dünyada din anlayışları ve dindarlıklarının da önemli dönüşümler yaşadığı görülmektedir. Ancak insanın temel dinî ihtiyaçları ve dinin temel işlevlerinin insanlık tarihi boyunca önemli bir değişikliğe uğramadığı söylenebilir. Çalışmanın gösterdiği gibi din, bireye hayatın ve ölümün anlamı gibi temel meselelerde bir inanç sistemi, mutlak güçle gönülden ilişki kurabilecek bir yol ve inananlar topluluğuna aidiyet duygusu sunmayı sürdürmektedir. Bu denklemde yalnızca

¹⁵⁵ K4, K5, K6, K7, K8, K11, K12, K13, K15, K16, K18.

¹⁵⁶ K1, K10, K14, K17.

dindarlığın ölçülmesine dayanan bulgularla din ile değişim ilişkisinin seyri bütünüyle ortaya konamaz. Din anlayışı araştırması ile dinî bağlılığın ve dine saygının derecesi, sosyal davranışın arkasında yatan anlam ve güdüler gibi öznel faktörler açıklığa kavuşturulabilir.

Çalışmanın ana bulgularına göre genç yetişkinlerin çoğu geleneksel taklidi bir inanç söylemine sahiptir. Bazıları, içinde yaşadıkları sosyo kültürel şartların etkisiyle din ve Tanrı hakkında derinlikli düşünsel/duygusal tecrübe yaşamamış görünmektedir. Bu durumda ailelerin ve çevrenin telkini doğrultusunda bir tasavvur geliştirilmektedir. Diğer taraftan kendi tasavvurunu inşa etme/öğrenilmiş olanı içselleştirme eğilimi gösteren bireyler de yok değildir. Genç yetişkinlerin tasavvurlarında din güven veren, kimlik kaynağı, kültürel bir unsur, toplumsal bütünleştirici, anlam kaynağı ve sığınak nitelikleriyle öne çıkmaktadır. Onlardan bazıları dini tüm hayatı kuşatan bir sistem olarak algımlarken bazıları onu yalnızca belli alanlarda görme eğilimindedir. Bununla beraber onlara göre din; özüne uygun şekilde, ahlaki boyutu ön planda tutularak yaşanmalıdır. Aynı doğrultuda genç yetişkinlerin genel olarak dinin yaşanmasında bireyselliği ön planda tutan, “bireysel sekülerleşme” çağrışimleri yapan eğilimler taşıdıkları söylenebilir.

Genç yetişkinlerin bazıları inanç kimliklerine rağmen dinin temel inanç esaslarından olan ahiret inancı konusunda şüphe içinde ya da bu inançla yüzleşmemiş görünmektedirler. Buna karşın genç yetişkinler dinî emir ve yasaklara tam olarak riayet et(e)mediklerini belirtmeler de dindarlık konusunda normatif bir tasavvura sahiptirler. Onların çoğuna göre medyanın yaygınlaştırdığı “popüler sekülerist kültür” çeşitli zorluklar üretse de “dindarlık” mümkündür. Bu şartlarda dinin esaslarına riayet doğrultusunda bir dindarlık ancak iman, okuma, tefekkür, araştırma, terbiye, güven ve özeleştirme kavramları dolayımında gerçekleşebilir. Bununla birlikte “hazcı serbestlik” eğilimiyle dindar olmayı imkânsız olarak gören gençler de bulunmaktadır. Genç yetişkinler dinin kültür üzerindeki gücünün farkında olmakla birlikte kurumsal sekülerleşme süreçleri doğrultusunda yer yer değişime uyum sağlama eğilimi göstermektedirler.

Genç yetişkinler çevrelerindeki dindarlıklarını eleştirmektedirler. Gençlere göre çevrelerindeki kimi dindarlar insanlara ve olaylara karşı önyargılıdır. Kendi zaaflarını din ile örtmeye çalışan ve gösterişçi davranan bu kimseler, dinî konularda yetkin olmadıkları hâlde öne çıkmakta, menfaatleri için dini araçsallaştırmaktadırlar. Onlar, yeniliğe ve öğrenmeye kapalı, geleneksel kalıpları sürdüren, yararçı, mutaassıp, yüzeysel ve şekilcidirler.

Onların dindarlığı toplumsal kontrol ve dışsal yönelimi esas alan bir tavırla şekillenmektedir.

Din ve dindarlık anlayışı konusunun genişliği sebebiyle çalışmada analizi ve raporlaştırmayı güçleştirecek kadar çok soru sorulmuştur. Gelecek çalışmalarda dikkate alınması gereken bu durum, söz konusu güçlük yanında belli alt konularda derinleşmeyi engellemiştir.

Yetişkinlerin genç dindarlığı konusundaki tutumları muhafazakârlıkla kayıtsızlık arasında salınım göstermektedir. Onların gençlerin sorunlarından çok kendi siyasî ve ahlakî pozisyonlarına odaklanmış görünen tutumları genel olarak basit ve verimsizdir. Bu çalışmanın gösterdiği gibi gençlerin din ve dindarlık anlayışları bağlamında ortaya çıkan sorunların çözümünde aileye, kurumsal dinî yapılara, eğitimcilere, gençlik politikaları dâhil toplumun geleceğine dair politika geliştirenlere önemli görevler düşmektedir. Bu görevlerin ifasında açık iletişim, tutarlılık ve samimiyet ilkeleri esas olmak durumundadır.

KAYNAKÇA

- Akgül, Mehmet. “Dijitalleşme ve Din”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 17/2 (Aralık 2017), 191-207.
- Akyüz, Niyazi. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Anlayışı Ölçeği Üzerine Bir Pilot Araştırma”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/1 (2002), 123-134.
- Alıcı, Mustafa. “Post-Religio Et Ratio: Postmodern Din Bilimlerinde Akıl-Din İlişkisi”. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 8/20 (2020), 15-44. <https://doi.org/10.31126/Akrajournal.648616>
- Aydın, İbrahim Hakkı. “Seküler Ahlak Bağlamında Din-Ahlak İlişkisi”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (June 2011), 1-23.
- Aydın, Mehmet. *Din Felsefesi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1990.
- Aydın, Mustafa. “Dinin Toplumla ve Diğer Kurumlarla İlişkisi”. *Din ve Toplum*, ed. Yasin Aktay. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Ayten, Ali-Vural, M. Enes. *Ah Bu Gençler Günümüz Gençliğinde Dini Kimliğin Görünümleri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2023.
- Barbour, Ian G. *Bilim ve Din: Çatışma, Ayrışma, Uzlaşma*. çev. Nebi Mehdi-Mübariz Cemal. İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.
- Bayyığıt, Mehmet. *Gençlik ve Din*. Konya: Yediveren Kitap, 2011.
- Bayyığıt, Mehmet. *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1989.

- Bell, Daniel. "Kutsalın Dönüşü". Ali Köse (Der.), *Kutsalın Dönüşü*, (229-442), İstanbul: Timaş Yayınları, 2020.
- Bergen, Lütfü. *Hanif Türk Gök Millet Nuh'un Törelî Torunları*. İstanbul: Yazıgen, 2022.
- Berger, Peter L. *Dinin Sosyal Gerçekliği*. çev. Ali Coşkun. İstanbul: İnsan Yayınları, 1993.
- Berger, Peter L. "Secularism in Retreat", *The National Interest*, Winter 46, (1996/97), 3-12.
- Buhari, Ömer Kemal. *Varoluşsal Tehcir Yeni Batı ve Dönüştürücü Şiddet*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2020.
- Buhler, Charlotte. "About the goal-structure of human life. Theoretical considerations", *Dialectica* 11/1-2 (1957), 187-205.
- Cengiz, Kurtuluş vd. *Türkiye'de Spiritüel Arayışlar, Deizm, Yoga, Budizm, Meditasyon, Reike vb.* İstanbul: İletişim Yayınları, 2023.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Say Yayınları, 2019.
- Chaves, Mark. "Secularization as Declining Religious Authority". *Social Forces* 72/3 (1994), 749-774. <https://doi.org/10.2307/2579779>
- Clarke, Peter B. "Küresel Bir Çerçeve de Daha Organik Bir Din Anlayışına Doğru". *Din Sosyolojisi Kuram ve Yöntem*. drl. Peter B. Clarke, çev. ed. İhsan Çapçioğlu. 33-72. Ankara: İmge Kitabevi, 2012.
- Collins-Mayo, Sylvia. "Youth and Religion: An International Perspective". *Theo-Web. Zeitschrift Fuer Religionpaedagogik [Academic Journal of Religious Education]* 11/1 (2012), 80-94.
- Çelik, Celaleddin. "Dindarlık Tipolojilerine Metodolojik Bir Yaklaşım". *İslamiyât* 8/2 (2005), 71-90.
- Davie, Grace. *Religion in Modern Europe: A Memory Mutates*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Davis, Winston. "Din Sosyolojisi", çev. İhsan Çapçioğlu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/2 (2004), 231-308.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*. Ankara: Diyanet İşleri Yayınları, 2014.
- Diyanet-Sen. "Din ve Toplum Dergisi _ Gençlik ve Din sayısı". *Din ve Toplum* 17 (2022).
- Dobbelaere, Karel. "Sekülerleşmenin Anlamı ve Kapsamı". *Sekülerleşme, Klasik ve Çağdaş yaklaşımlar*. çev. ed. Mehmet Süheyl Ünal, M. Ali Kirman ve İhsan Çapçioğlu, 57-74, Ankara: Otto Yayınları, 2015.
- Düzce, Mesut. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Anlayışı (Van Yüzüncü Yıl

- Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği”. *Marifetname* 8/2 (Aralık 2021), 607-639. <https://doi.org/10.47425/marifetname.vi.1016848>
- Elmalı Karakaya, Ayşe vd. “Türkiye’de Üniversite Gençliğinin İslam Dinine İnanma Düzeylerine Bakış: Literatür Taraması”. *Dergiabant* 11/2 (Kasım 2023), 282-297. <https://doi.org/10.33931/dergiabant.1360733>
- Er, İzzet. “Sosyal Bilimlerde ve İslam’da Din Anlayışı”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Ocak 1998), 1-12.
- Erdiç, Şaban. “İlahiyat Fakültelerinde Din ve Modernleşme-Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği-”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 26/3 (Aralık 2022), 1021-1035. <https://doi.org/10.18505/cuid.1156818>
- Erikson, Erik. “Eight Ages of Man,” *Childhood and Society*. New York: W.W. Norton and Co., 1963.
- Esmer, Yılmaz vd. *Türkiye Değerler Atlası 2012: Değişimin Kültürel Sınırları*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Fahrenberg, Jochen. *Annahmen über den Menschen. Eine Fragebogenstudie mit 800 Studierenden der Psychologie, Philosophie, Theologie und Naturwissenschaften*. Freiburg: Forschungsberichte des Psychologischen Instituts der Albert-Ludwigs-Universität Freiburg im Breisgau 164, 2006.
- Ferrari, Silvio. “İslam ve Din-Devlet İlişkilerinde Batı Avrupa Modeli”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (2004), 300-319.
- Glock, Charles Y. “Dindarlığın Boyutları Üzerine”. çev. M. Emin Köktaş. *Din Sosyolojisi*. drl. Yasin Aktay-Mehmet Emin Köktaş. 252-274. Ankara: Vadi Yayınları, 1998.
- Gülbenkian Komisyonu. *Sosyal Bilimleri Açın Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*. çev. Şirin Tekeli. İstanbul: Metis Yayınları, 1998.
- Gümüşay, İbrahim. “Türkiye’de Dini Otorite Meselesi ve Dini Bilginin Bireyselleşmesi”. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 15 (2023), 221-242. <https://doi.org/10.53112/tudear.1229066>
- Hankin, Benjamin L. vd. “Development of Depression from Preadolescence to Young Adult-hood: Emerging Gender Differences in a 10-year Longitudinal Study”. *Journal of Abnormal Psychology* 107 (1998).
- Haralambos, Michael-Heald, R. M. “Din: Sosyolojik Bir Bakış”. çev. Ensar Göçmez-Abdulvahap Taştan. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/2 131-164 (Şubat 2011).
- Havighurst, Robert J. *Developmental tasks and education*. The University of Chicago Press, 1948.

- Hökelekli, Hayati. *Ergenlik Çağı Gençlerinin Dini Gelişimi*. Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 1983.
- Inglehart, Ronald F. *Religion's Sudden Decline: What's Causing it, and What Comes Next?*. (New York: Oxford Academic Çevrimiçi, 17 Dec. 2020). Erişim 06 Aralık 2023. <https://academic.oup.com/book/33489>
- İmamoğlu, Tuncay. "Ahlaksız Hukuk Ve Dinsiz Ahlak Mümkün Müdür?: Felsefi Bir Yaklaşım". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 55 (June 2021), 237-249. <https://doi.org/10.29288/ilted.882188>
- İnce, Abdullah vd. "Beliren Yetişkinlerde Din Anlayışı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/46 (Aralık 2022), 607-633.
- Jones, Jeffrey M. "Belief in God in U.S. Dips to 81%, a New Low". *Gallup*. Erişim 06 Aralık 2023. <https://news.gallup.com/poll/393737/belief-god-dips-new-low.aspx>
- Karavaşin, Hakkı. "Gençlik ve Din". *Din Sosyolojisi*. ed. Niyazi Akyüz-İhsan Çapçıoğlu. 237-252. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.
- Kaymakcan, Recep. *Gençlerin Dine Bakışı ve Okullarda Din-Değerler Öğretimi*. İstanbul: DEM Yayınları, 2021.
- Kılıç, Recep. *Ahlâkım Dinî Temeli*. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Konrad-Adenauer-Stiftung. *Türkiye Gençlik Araştırması 2021*. Ankara: Konrad-Adenauer Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, Şubat 2022.
- Koştaş, Münir. *Üniversite Öğrencilerinde Din'e Bakış*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Köse, Ali. *Dinin Geleceği*. Ankara: Nobel Yayınları, 2023.
- Kula, Mustafa Naci. *Ergenlerde Kimlik Bunalımı ve Din Eğitiminin Etkisi*. Uludağ Üniversitesi, YL Tezi, 1986. <http://acikerisim.uludag.edu.tr/jspui/handle/11452/9545>
- Lacivert. "Yeni Sekülerlik Dosyası", 2021.
- Lindberg, Carter. *Avrupa'da Reform Tarihi: Ortaçağ Avrupası'ndan Modern Avrupa'ya Reformların Tarihçesi*. çev. Özgür Umut Hofaşçı. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2014.
- Liotard, Jean-François. *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, çev. Geoffrey Bennington and Brian Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1984.
- Martin, David Martin. "The secularization issue: Prospect and retrospect." *British Journal of Sociology* (1991), 465-474.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. "Klasik Kuramlar ve Modern Araştırmalar Bağlamın-

- da Dindarlık ve Kişilik”. *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*. ed. Ünver Günay-Celeleddin Çelik. 259-288. İstanbul: Karahan Kitabevi, 2006.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. *Tanrıyı Tasavvur Etmek*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011.
- Neuman, W. Lawrence. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 1*. çev. Özlem Akkaya. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020.
- Nişancı, Zübeyir. *Sayılarla Türkiye’de İnanç ve Dindarlık*. International Institute of Islamic Thought Araştırma Raporu. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2023.
- Onur, Bekir. *Gelişim Psikolojisi Yetişkinlik Yaşlılık Ölüm*. Ankara: İmge Kitabevi, 2008.
- Ozment, Steven E. *The Age of Reform 1250-1550*. New Haven, Conn.: Yale Univ. Press, 1980.
- Özay, Mehmet. *Sekülerleşme ve Din: Batı’da Sekülerleşme Teorileri ve Tartışmaları*. İstanbul: İbni Haldun Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Özlem, Doğan. *Max Weber’de Bilim ve Sosyoloji*. İstanbul: Kültürel Yayınları, 1999.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003.
- Pew Research Center, “Modeling the Future of Religion in America”. Erişim 06 Aralık 2023. <https://www.pewresearch.org/religion/2022/09/13/modeling-the-future-of-religion-in-america/>
- Polat, Fazlı. “Din – Devlet İlişkisi ve Diyanet”. *Ekev Akademi Dergisi* 6/10 (Kış 2002), 119-128.
- Stark, Rodney. “Secularization”. *Sociology of Religion*, (1999), 60/3, 249-273.
- Şahin, Nurten Zeliha. “Evaluation of Generation Z and Influencer Interaction in the Scope of Religious and Cultural Values”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 27/3 English Special Issue (Aralık 2023), 769-785. <https://doi.org/10.18505/cuid.1342352>
- Taş, Kemaleddin. “Dindarlığın Kriterleri Üzerine Tipolojik Bir Araştırma”. *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*. ed. Ünver Günay-Celeleddin Çelik. 175-206. İstanbul: Karahan Kitabevi, 2006.
- Taylor, Charles. *Seküler Çağ*. çev. Dost Körpe. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Tezcan, Mahmut. *Gençlik Sosyolojisi ve Antropolojisi Araştırmaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1997.
- Tezcan, Mahmut. *Gençlik Sosyolojisi Yazıları*. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1991.
- Tracy, Sarah J. “Qualitative Quality: Eight “Big-Tent” Criteria for Excellent Qualitative Research”. *Qualitative Inquiry* 16/10 (2010), 837-851.
- Turner, Bryan S. “Religion and Contemporary Sociological Theories”. *Current Sociology Review*. 62/6, (2014), 771-788.

- Twenge, Jean M. *İ-Nesli*. çev. Okhan Gündüz. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2018.
- Wach, Joachim. *Din Sosyolojisi*. çev. Ünver Günay. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1990.
- Wach, Joachim. *Din Sosyolojisine Giriş*. çev. Battal İnandı. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1987.
- Yapıcı, Asım. “Şüphe ve İnanç Kıskaçında Gençlerin Din ve Dindarlık Algıları”. *İlahiyat Akademi* 12 (29 Aralık 2020), 1-44.
- Yıldırım, Ali-Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık 2000.